

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Maria Klammer

**MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSI UURINGUD JA GRAFFITI
KAHJUSTUSTE ANALÜÜS**

BAKALAUREUSETÖÖ

I KÕIDE

Juhendaja:
Isabel Aaso-Zahradnikova

Tallinn 2012

SISUKORD

KÕIDE I

SISSEJUHATUS.....	4
1. MONUMENT SKULPTUURIŽANRINA.....	6
2. TALLINNA MONUMENTAALKUNSTIST MAARJAMÄE MEMORIAALINI.....	7
3. MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSI AUTORITE KOLLEKTIIV	12
3.1 Skulptor Matti Varik.....	12
3.2 Arhitekt Allan Murdmaa.....	13
4. MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKS	17
4.1 Eellugu.....	17
4.2 Võistlustööd.....	20
4.3 Projekteerimine.....	25
4.4 Ehitus.....	28
4.5 Maarjamäe memoriaali problemaatika	30
4.5.2 Ideelised lahkarvamused	30
4.5.3 Haldusjaotus ja tulevik.....	31
5. MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSI SEISUKORD JA KAHJUSTUSTE KAARDISTUS	34
5.2 Ettepanekud memoriaali seisukorra parandamiseks.....	37
6. GRAFFITI KAHJUSTUSED	39
6.1 Levinumad vahendid graffiti tegemiseks.....	41
6.2 Levinumad alusmaterjalid.....	42
6.3 Graffiti eemaldamise tehnikad.....	43
6.3.1 Vee ja pesuainetega puhastamine	44
6.3.2 Mähiste kasutamine.....	45
6.3.3 Orgaanilised lahustid ja värvieemaldajad	45

6.3.4 Leeliselised ühendid.....	46
6.3.5 Mehhaanilised ja abrasiivsed meetodid	46
6.3.6 Valgendid ja laserpuhastus.....	47
6.4 Graffiti kahjustuste ennetamine.....	47
6.4.2 Kaitsekihid ja anti-graffiti.....	47
7. GRAFFITI KAHJUSTUSED MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSIS.....	51
7.1 Graffiti eemalduse puhastusproovid	52
7.1.2 CleanFix OÜ	53
7.1.3 SodaBlast OÜ	58
7.1.4 Järeldused.....	59
KOKKUVÕTE.....	61
SUMMARY	62
KASUTATUD MATERJALID.....	64
Kasutatud kirjandus.....	64
Allikad	64
Kasutatud arhiivimaterjalide loetelu	65
ILLUSTRATSIOONIDE LOETELU.....	67

KÕIDE II

KAHJUSTUSTE KAARDISTUS

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureusetöö objektiks on Tallinnas Pirita tee ääres asuv suuremahuline Maarjamäe memoriaalkompleks. Maarjamäe memoriaal ühendab endas nii maastikuarhitektuurilised kui ka kunstilised elemendid, kuid lahenduselt kõrgetasemeline objekt on paratamatult tänapäeval nii hoolduse kui tähelepanuta jäänud ning laguneb iga päevaga. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli seega juhtida antud kompleksile rohkem tähelepanu analüüsides selle ajaloolist tausta, kunstilist ülesehitust ja tehnilist seisukorda. Uuringutega paralleelselt toimub infovahetus Tallinna Kesklinna Valitsusega, kellele antakse käesolevast bakalaureusetööst koopia Maarjamäe memoriaalkompleksi parema säilimise nimel. Seega saab bakalaureusetööd tulevikus kasutada alusmaterjalina memoriaalkompleksi korrastamiseks.

Käesolev bakalaureusetöö esimene osa uurib seega Maarjamäe memoriaali ajaloolist tausta ja mõtestab lahti memoriaalkompleksi autorite kunstilise ülesehituse taotlusi. Memoriaali konteksti paremaks mõistmiseks annab bakalaureusetöö lühikese ülevaate Tallinna monumentide ajaloost Maarjamäe memoriaalkompleksi loomiseni, tutvustab memoriaali loonud autoreid, eesotsas Allan Murdmaa ja Matti Varikuga, uurib memoriaalkompleksi väljatöötamise protsessi ning keskendub siis memoriaali ülesehitusele ning praeguse seisukorra analüüsile.

Käesoleva bakalaureusetöö praktiline osa seisneb Maarjamäe memoriaali kahjustuste kaardistamises, mida tehti kahes järgus 2011. aasta sügisel ja 2012. aasta kevadel. Kahjustuste kaardistuse eesmärk on näidata kui kiiresti suurejooneline kompleks laguneb – sügisel ja kevadel tehtud kahjustuste kaardistus annab reaalse tõestuse lagunemisprotsessist, mis omakorda lihtsustab antud kompleksi konserveerimise vajalikkuse tõestamist. Kahjustuste kaardistuse edasiarendusena analüüsib bakalaureusetöö graffitite eemaldamise vahendeid ja tehnikaid ning annab soovitusi ka Maarjamäe memoriaalkompleksi edasiseks säilimiseks. Koostöös Tallinna Kesklinna Valitsusega loodetakse tulevikus Maarjamäele paigutada kompleksi ajalugu ja ülesehitust tutvustavad infotahvlid.

Bakalaureusetöö väärtuslikumaks allikaks osutus 1978. aastal ilmunud Helle Murdmaa ja Peeter Toomingu dokumentaalfilm „Maarjamäe“. Eelmainitud videosalvestise väärtus tuleb

esile eelkõige nüüd, kui suurem osa Maarjamäe memoriaali autorite kollektiivist on lahkunud – videolint vahendab nende ideesid ja kavatsusi tänasesse päeva. Dokumentaalfilmi kõrval sai oluliseks kirjanduslikuks allikaks Reet Varblase toimetatud raamat „Allan Murdmaa. Monumentaalne“, mis sisaldas Toivo Tammiku kirjutatud tekste Allan Murdmaast ja Maarjamäe memoriaalist. Olulise informatsiooni bakalaureusetöö valmimiseks andsid arhiivikülastused – Eesti Arhitektuurimuuseumi arhiivis leidub Maarjamäe memoriaali konkursile laekunud võistlustööde kavandeid ja jooniseid, Riigiarhiivis hulgaliselt ajaloolist dokumentatsiooni. Eesti monumentide ajaloost ning skulptor Matti Variku elust ja loomingust on paraku väga vähe kirjutatud ja seega kasutati käesoleva töö allikmaterjalina ka internetis leiduvad artikleid.

Kõik bakalaureusetöös kasutatavad fotod on töö autori poolt tehtud kui ei ole teisiti märgitud.

1. MONUMENT SKULPTUURIŽANRINA

Alois Riegl kirjutas 1902. aastal uurimuse muinsuskaitse teoreetilistest aspektidest, mille tulemusena valmis teos „Kaasaegne mälestistekultus: selle olemus ja algupära“ („*Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entsehung*“). *Denkmalkultus* (mälestikukultus) võiks olla sissejuhatavaks märksõnaks mõeldes memoriaalide ning monumentide väärtuse peale. Oma teoses annab Riegl restaureerimispõhimõtete ajaloolise ülevaate ning defineerib uusaegse konserveerimise väärtused ja kontseptsioonid. Mälestised jagab ta kaheks – kavatsuslikud mälestised ja ettekavatsemata mälestised. Kavatsuslike mälestiste alla liigitab Riegl monumendid ja memoriaalid ehk kindla eesmärgiga loodud teoseid, mis peavad hoidma inimese teod ja saatuse tulevaste põlvete jaoks elavana.¹

Avalik figuraalmonument oli üks 19. sajandi kultuuri lemmikelemente. Euroopas hakkas avalik poliitiline monument levima juba Keskajal, sealt aega mööda arenedes ja muutudes. Monumenti on žanrina raske distantseerida avalikust dekoratiivskulptuurist või hauatähistest. 1970. aastate Euroopas sai monumentide püstitamisest kunsti, poliitika ja sotsiaalvaldkonnas omaette väljund. Varasemad monumendid peegeldasid küll poliitilisi vaateid ja omasid kunstlikku väärtust, kuid olid pigem isikliku austuse väljundiks.² Monumendilooming skulptuurižanrina kajastab ühiskonna ideoloogilisi pidepunkte, kuid on klassiühiskonnas väljendanud põhiliselt valitseva klassi ideaale.

---

¹ J. Jokilehto, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 276–277.

² S. Michalski, Public Monuments. Art in Political Bondage 1870–1977. Great Britain: Reaktion Books, 1998, p 8–9.

2. TALLINNA MONUMENTAALKUNSTIST MAARJAMÄE MEMORIAALINI

Eesti rahvuslik kunst sündis 19. sajandi teisel poolel, mida iseloomustab veel siinne küllaltki kunstivõõras keskkond. Selle ajani oli kunstielu praktiliselt eranditult olnud esmajoones sakslaste kätes ning eestlastest kunstnikud tegutsesid peamiselt välismaal. Monumentaalkunsti tellimiseks puudusid Eestis vajalikud rahalised võimalused ning võib oletada, et esialgu peeti monumentide olemasolu ka ebatähtsaks. Esimesed professionaalsed eestlastest skulptorid Amandus Adamson ja August Weizenberg tegutsesid enamasti võõrsil ja seega ei leidunud Eestis ka monumentide loomiseks oskustega meistreid. Esimeste Eesti kujurite loomingu kujunemise algusaega iseloomustab monumentaalskulptuuri mõõnaperiood nii Lääne-Euroopas kui ka Venemaal.³ Arvestades käesoleva töö pidepunkti ehk Maarjamäe memoriaali ning vältimaks teema liigset laialivalgumist, keskendub töö põhiliselt Tallinna monumentaalkunstile. Tallinna monumentaalkunsti ajalugu kajastab laiemas plaanis kogu Eestis levinud suundi ja muudatusi, sest uuendused jõuavad enamasti esmalt pealinna ning kajastuvad seal ka kõige suurejoonelisemalt.

Mälestussammaste ja monumentide paigutamist Tallinnasse takistas algselt linnamüüri ja vallkindluste olemasolu, mis muutis memoriaalide paigutamise vanalinna kompositsiooniliselt raskendatuks. Peale Krimmi sõda 1857. aastal kustutati Tallinn kindluslinnade nimekirjast ning see avas tee linna ümberehitusteks. 19. sajandi Tallinnas alustati seega suuremahuliste ümberkorraldustega, kus endised kindlusrajatised muudeti parkideks ja haljasaladeks ning linnamüüri rajati läbimurded, mis muutsid Tallinna linnapildi endisest avatumaks.⁴ Tallinna uus ajastu tagas omakorda ka eestlastest kujurite suurema läbikäimise kodumaaga, kuigi põhiliselt töötati veel välismaal.⁵

Uus ajastu Eesti monumentaalkunstis algas uue sajandiga ning 1902. aastal püstitati Kadriorgu Amandus Adamsoni „Russalka“, millest sai esimene eestlasest skulptori monument Eestis. „Russalka“ monument rajati 1893. aastal hukkunud soomuslaeva mälestuseks ning

---

³ M. Eller, Monumente ja dekoratiivskulptuure. Tallinn: Eesti Raamat, 1978, lk 5.

⁴ U. Sinijärve loeng 27.10.2011 Eesti Kunstiakadeemias. Ajaloolised pargid ja pärandmaastik. Märkmed töö autori valduses.

⁵ Monumente ja dekoratiivskulptuure, lk 6.

jättes kõrvale hauasambad ja skulptuurid kalmistutel, võib seda lugeda Eesti esimeseks oma rahvusest autori monumendiks. 1909. aastal püstitati Tallinnasse endisele Võidu väljakule ehk praegusele Vabaduse väljakule Peterburi skulptori Leopold Bernstammi Peeter I monument, mis kõrvaldati 1922. aastal. Kaks eelmainitud monumenti jäid mõneks ajaks ainsateks uuteks skulptuurideks Tallinnas.⁶

20. sajandi algusaastatel töötas Tallinnas juba mitmeid skulptoreid, kuid avaliku skulptuuri valdkonda iseloomustab sellel perioodil pigem paigalseis. 1920.–1930. aastatel hakati rekonstrueerima vanalinna haljasvööndit, mis omakorda tagas dekoratiivskulptuuride laialdasema leviku. Endistele bastionitele rajatud haljasalaseid ilmestati figuuralsete skulptuuridega, mis olid parkide seisukohalt sageli keskse tähendusega. Näiteks paigutati endisele Rootsi bastioni haljasalale Vabadussõja ajal 1920. aastal August Weizenbergi „Linda“ kuju. Kuju ise oli valminud aastaid varem ja omandatud Eesti Provintsi muuseumi poolt juba 1880. aastal.⁷ Eelmainitud skulptuuri järgi teatakse endist Rootsi bastionit tänaseni Lindamäena. Linda kuju võib võtta pigem dekoratiivskulptuuri kui monumendina, kuid monumentaalselt oluline tähendus omistati talle alles aastaid hiljem, poliitilistes oludes. Kuigi kunst ja poliitika käivad koos sageli taotluslikult, omistati Weizenbergi skulptuurile poliitiline tähendus ajaloo käigus. Arvatavasti just fakt, et skulptuur püstitati Vabadussõja ajal, oli üheks põhjuseks, miks ligi 70 aastat hiljem valiti just see asupaik rahvuslike miitingute korraldamiseks ning kohaks, kus mäletada neid, keda Nõukogude võim oli Siberisse küüditanud.⁸

Kuigi monumentaalkunstis oldi veel mõneti kohmakad ja väljakujunemata, rajati peale Vabadussõda hulgaliselt monumente sõjas võidelnute mälestuseks. Sõjajärgsetel aastatel olid need sageli lihtsavormilised mälestussambad, mida rajati ka väikestes küladesse ning alevitesse. Tallinna Kaitseväe kalmistul avati 1928. aastal Edgar Johann Kuusiku loodud monument, millest sai Vabadussõja mälestamise põhipaik. Vabadussõja monumendid püsisid lühikest aega kuni järgmise okupatsioonini, mil Nõukogude võim asus neid taotluslikult hävitama.⁹

---

⁶ Samas, lk 6–10.

⁷ Ajaloolised pargid ja pärandmaastik 27.10.2011.

⁸ J. Kivimäe (stsenarist), Monument (dokumentaalfilm). Tallinn: FREYJA FILM, 2008. Videosalvestis töö autori valduses.

⁹ Samas.

Vabadussõja monumentide kõrval on 1920.–1930. aastate memoriaalkunsti väljundivormiks hauasambad Tallinna surnuaedades, mida teostasid professionaalsed skulptorid ning mille abil kanti edasi üksikisikute mälestust. Erandina avati 1931. aastal Estonia teatri juures J. Raudsepa loodud monument 1905. aasta revolutsiooni ohvrite mälestuseks. 1959. aastal viidi eelmainitud monument Rahumäe kalmistule ohvrite haudade juurde. Selle asemele püstitati praegusesse Teatri parki Lembit Palutedre ja arhitekt Mart Pordi loodud monument 1905. aasta revolutsiooni mälestamiseks.¹⁰

1940. aastal kehtestati Eestis Nõukogude võim, mis tõi kaasa monumentaalkunsti suurejoonelise leviku ning dekoratiivskulptuuri tagaplaanile jätmise. Kuigi uus võim kestis lühikest aega, kuni sakslaste okupatsioonini aasta hiljem, jätkas Nõukogude juhtkond oma eesmärkide täitmist okupatsiooni taastumise järgselt 1944. aastal. Nõukogude võimu eesmärgiks sai väljapaistvate kultuuri- ja riigitegelaste ning revolutsioonivõitluse kangelaste mälestuse jäädvustamine. Seejuures näis levivat põhimõte, et inimeste mälu saab kustutada ja vormida visuaalsete vahendite abil – Vabadussõja monumendid hävitati ning uut korda ilmestasid uute kangelaste mälestussambad. Monumendid pidid olema uue võimu nägu ja selle põhimõtte näitena on Riigiarhiivis säilinud dokument 1945. aastast, mis kirjeldab detailselt plaani, kuidas lõhata eestlaste püstitatud Vabadussõja mälestusmärke – eestlaste oma identiteet tuli kaotada ning asendada liiduvabariigile sobivamaga.¹¹ Vastukaaluks Vabadussõja monumentide hävitamisele rajati Tallinnasse rohkem monumente kui kunagi varem. Monumentide püstitamisele eelnenud väljatöötamisperioodi iseloomustasid arvukad konkursid innovaatiliste ja suurejooneliste ideedega. Konkursse korraldati ja tunnustati parimaid, kuid realselt ellu viidi vaid valitud projektid. Võistlustel osalesid peamiselt arhitektid ja sageli olid nende ideed realiseerimiseks liiga suurejoonelised – ideede elluviimiseks puudusid materiaalsed ja kunstilised võimalused. Siiski tuleks nõukogudeaegset monumendiloomingut hinnata neutraalsel tasandil, pidades silmas monumentide kunstilist, sümboolset kui ka dokumenteerivat väärtust.

Ilmselt kõige tuntumaks ja enim konflikte tekitanud monumendiks sai okupatsioonijärgsetel aastatel 1947. aastal Tõnismäele püstitatud Arnold Alase ja Enn Roosi „Tallinna vabastajate mälestussammas“, tänapäeval tuntud kui „Pronkssõdur“. Enn Roosi tütreid Aino Saan ja Linda Roos on leidnud oma isa märkmed, millest saab järeldada, et „Pronkssõduri“ modelliks võib

---

¹⁰ Monumente ja dekoratiivskulptuure, lk 20–21.

¹¹ Monument (dokumentaalfilm).

olla sõdur nimega Sass. Seega on võimalik, et skulptor kujutas eestlasest sõdurit. Eelmainitud arvamust on jaganud ka teised, sest „Pronkssõdur“ on eestlaslike näojoontega ja loodud Eesti kunstnike käe läbi. Seega leidub tõlgendusi nagu oleks kunstnik kujutanud Eesti sõdurit, kes on langetanud pea kaotatud vabaduse märgiks. Sarnasusi on leitud ka Kristjan Palusaluga – eestlaste armastatud sportlase ja Nõukogude võimu reeturiga. „Pronkssõdur“ seisis Arnold Alase loodud paekivist pülooni ees, mille tagaküljel oli kujutatud pronksist leek ja kolm tähte – kristlik sümbolika tasakaalustamaks Nõukogude võiduordenite viisnurki pülooni eesküljel. Alase loodud püloon hävitati 2007. aastal „Pronkssõduri“ teisaldamise järgselt, kuid kujundusest võib välja lugeda, et autor mõtles mõlemal pool rindejoonel võidelnud eestlastele.¹² Käesolev töö „Pronkssõduri“ problemaatikal rohkem ei peatu, kuid siinkohal on oluline näha ühiseid jooni eestlastest autorkonna töös Nõukogude monumentide loomisel – Maarjamäe memoriaalansambliga sarnaselt prooviti varjatud sümbolikaga formaalset ideed enda kui eestlase jaoks vastuvõetavamaks muuta ning saata sõnumeid ridade vahelt. „Pronkssõduri“ ees põles aastaid igavene tuli ning sama element kanti edasi ka Maarjamäe memoriaalkompleksi.

1950. aastal avati Tallinnas praegusel Islandi väljakul esimene Lenini mälestussammas, autoriteks Moskva skulptor Tomski ja eestlasest arhitekt Alar Kotli. Samal aastal avati Tornide väljakul Kalinini monument, aluseks arhitekt Alase projekt ja skulptoriks A. Kaasik. Toompea lossi aeda paigutati Johannes Lauristini büstmonument. Samas lammutati 1950. aastal maha Amandus Adamsoni „Kalevipoeg“, mis kandis Vabadussõjas võidelnud sõdurite mälestust. 1951. aastal püstitati Harjumäele Enn Roosi loodud Viktor Kingissepa pronksfiguur. Balti Jaama lähedusse paigutati Stalini figuur, mis peale tema surma koheselt ka eemaldati.¹³ Lenini ja Stalini monumente võrreldes võib täheldada, kuidas esimest kujutati tavaliselt dünaamilises ja žestikuleerivas poosis, Stalinit pigem staatiliselt ja isoleeritult – Leninit kujutati kui osana ajaloolisest protsessist, Stalinit seevastu ajaloo epitsentrina.¹⁴ Eelpool kirjeldatud monumentide püstitamine ja „Kalevipoja“ lammutamine näitab selgelt, kes olid uue võimu kangelased.

1950. aastad tõid Eesti monumentaalkunsti uuendusi. Varasem traditsiooniline laad hakkas aega mööda asenduma modernsema lähenemisega. Traditsioonilises laadis püstitati näiteks veel 1958. aastal Kadriorgu Fr. R. Kreutzwaldi mälestussammas, mille skulptoriteks olid

---

¹² Samas.

¹³ Monumente ja dekoratiivskulptuure, lk 24–27.

¹⁴ Public Monuments, p 116.

Martin Saks ja Endel Taniloo ning arhitektiks H. Arman. Püstitati ka mitmeid mälestusbüste, kuid nende juures võis täheldada juba modernsemat suunda – figuurid olid suurema üldistusastmega ning monumendi arhitektuure osa lihtne ning range. Sellist suunda esindab näiteks arhitekt Allan Murdmaa ja Albert Eskeli skulptor Amandus Adamsoni monument Kadriorus. Juba Allan Murdmaa esimese monumendi juures paistab silma püüe monumenti ümbritseva loodusliku keskkonnaga siduda. Modernsema suuna esimeseks täisväärtuslikuks väljundiks sai 1960. aastal Pirita tee äärde püstitatud Mart Pordi kavandatud dolomiidist Jäätetke obelisk, mis seoti hiljem Allan Murdmaa eestvedamisel Maarjamäe memoriaalansambliga.¹⁵

1965. aastal valmis taas skulptor Albert Eskeli ja arhitekt Allan Murdmaa koostööst Eduard Vilde monument, mis oli originaalse lähenemisega, mäletades kirjanikku avatud raamatukujulise monumendiga.¹⁶ Mälestussammas seoti taas ümbritseva keskkonnaga, mille tõttu sulandub see hästi linnapilti.

1975. aastal püstitati Balti jaama haljasalale 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu mälestussammas, mille autoriteks olid skulptor Matti Varik ja arhitekt Allan Murdmaa.¹⁷ Nagu mitmed Nõukogudeaegsed monumendid asub see tänasel päeval Ajaloomuuseumi Monumentaalskulptuuride pargis.¹⁸ Samal aastal avati Tallinnas ka Maarjamäe mälestuskompleksi esimene järk, mis valmis Murdmaa ja Variku eestvedamisel mitme kunstniku koostöö tulemina.

Kuigi Tallinna monumentaalkunst on edasiarenenud ka peale Maarjamäe memoriaali valmimist, tuleks töö konteksti meeles pidades peatuda pikemalt just Maarjamäe memoriaali ajalool ning kunstilisel väärtusel. Maarjamäe memoriaalist sai Tallinna ja kogu Eesti NSV esimene ning suurim monumentaalkompleks, mille modernistlik lähenemine ning maastikukujunduslik lahendus tagavad sellele tänaseni olulise koha Eesti monumentaalkunsti ajaloos.

---

¹⁵ Monumente ja dekoratiivskulptuure, lk 27–29.

¹⁶ Samas, lk 30.

¹⁷ R. Varblane (toimetaja). Allan Murdmaa. Monumentaalne. Tallinn: AB Ansambel, 2009, lk 18–19.

¹⁸ Eesti ajaloomuuseumi kodulehekülg (2011). Eesti Ajaloomuuseum – Monumentaalskulptuuride park [www] <http://www.ajaloomuuseum.ee/uus/et/eesti-ajaloomuuseum/monumentaalskulptuuride-park> (vaadatud 11.12.2011)

3. MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSI AUTORITE KOLLEKTIIV

Maarjamäe memoriaali autorite kollektiiv oli mitmekesine ja muutuv. Matti Variku ja Allan Murdmaa kõrval osales kollektiivi töös kunstniku ja maalijana Jüri Palm (1937–2002). Arhitektidena olid meeskonnas Peep Jänes (1936), Rein Kersten (1934), Henno Sepmann (1925–1985) ja Valve Pormeister (1922–2002), kes tegi Maarjamäe memoriaalkompleksile ka haljastuslahenduse.¹⁹ Projekti insenerideks olid Vello Hütsi ja Karl Tallo (projekti peainsener). Kollektiivi maketimeiser oli Peep Veimer.²⁰ Kujuritena aitasid Maarjamäel kaasa Riho Kuld ja Ants Mölder, kuid skulptuursete tööde väljatöötamise juures prevaleeris siiski Matti Varik, kes andis kogu kompositsioonile ühtse ja tervikliku joone.²¹ Vältimaks teema liigset laialivalgumist antud bakalaureusetöö autorite kollektiivi elulool pikemalt ei peatu, vaid annab lühiülevaate ainult memoriaali kahe peameistri Matti Variku ja Allan Murdmaa elust ja loomingust, millest viimane sageli ka omavahel põimus.

3.1 Skulptor Matti Varik

Maarjamäe memoriaalkompleksi väljatöötamise juures oli algusest peale olnud skulptor Matti Varik (1939–2011). Matti Varik sündis Saaremaal ning omandas hariduse nii Tallinna 21. keskkoolis kui Eesti Riiklikus Kunstiinstituudis. Kohe peale Kunstiinstituudis lõpetamist 1964. aastal asus Matti Varik skulptuurikateedri õppealameistrina sinna tööle. 1983. – 2003. aastatel töötas Matti Varik Eesti Kunstiakadeemias õppejõuna. Matti Varik oli Kunstnike Liidu liige 1969. aastast peale, aastatel 1977–1979 Kunstnike Liidu vastutav sekretär, 1977–1983 Nõukogude Liidu Kunstnike Liidu juhatuse liige.²²

Matti Varik osales mitmetel näitustel, kuid pälvis tunnustuse eelkõige monumentalistina. Pärast II Maailmasõda alustati Eestis erinevate monumentide väljatöötamiseks konkursside korraldamist. Varasemalt võistluste korraldamist ei harrastatud ja vajadusel telliti monument

---

¹⁹ Eesti Rahvusringhäälingu kodulehekül. Õhtu kunstniku ateljees – Matti Varik (helifail). [www] <http://arhiiv.err.ee/vaata/ohtu-kunstniku-ateljees-matti-varik> (vaadatud 20.05.2012)

²⁰ Eesti Arhitektuurimuuseumi arhiiv (edaspidi EAM), f 4, n 15, s 6.

²¹ Eesti Rahvusringhäälingu kodulehekül. Õhtu kunstniku ateljees (helifail).

²² Delfi. Suri skulptor Matti Varik. [www] <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/suri-skulptor-matti-varik.d?id=38730279> (vaadatud 20.05.2012)

otse konkreetse skulptori käest. Matti Varik oli sellel ajal just värske Kunstinstituudi lõpetaja ning noor skulptor armastas konkursse nende loominguliste hetkede pärast, mis nõudsid teemasse sisse elamist ja ideede skulptuuri abil tõlgendamist. Variku sõnul hakkas pärast konkursi võitu pihta juba tehniline tööprotsess ja loominguline osa jäi selles tööjärgus tagaplaanile. Varikul oli juba kunstiõpingute ajast huvi just pigem kompositsioonide peale ning portree ei tekitanud temas sellist pinget. Siiski on näha, et ka väiksemates dekoratiivsetes näitusetöödes on Variku loomingu juures oluline just töö ideeline pool.²³

1960. ja 1970. aastatel loodud monumendi koostöös Allan Murdmaaga tähistasid Eesti monumentaalkunsti ajaloos uut järku, mida iseloomustas tasakaalukus, kompaktsus ja suurepärase vormitunnetus. Esimene suurem konkurss oli Varikule ja Murdmaale Kuressaare fašismiohvrite monumendi väljatöötamine 1965. aastal, millele järgnes Tehumardi lahingu monumendi väljatöötamine samal aastal (koostöös osales Riho Kuld). Tehumardi obelisk oli Matti Variku hinnangul loodusega heas kooskõlas olev lahendus. 1973. aastal alustas Varik Murdmaaga koostöös 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu monumendi väljatöötamist Tallinnasse Balti Jaama, mis valmis kaks aastat hiljem. Ülestõusmismonumendi eest pälvis Varik ka Kristjan Raua Preemia. Variku sõnul oli oluline teha ülestõusmismonument igast küljest vaadeldavaks, mis lisas omakorda skulptori tööprotsessi väljakutset.²⁴

Matti Variku ja Allan Murdmaa koostöö suurejoonelisemaks väljundiks sai Maarjamäe memoriaalkompleks, mis oli omas ajas suurim lahendus, mille arhitektid ja kunstnikud olid koos teinud. Maarjamäel oli ka skulptori töö tehnilistelt mahtudelt väga suur.

1989. aastal taastas Matti Varik Otepää kiriku Voldemar Melliku tehtud pronksreljeefi ning 1990. aastal Vabadussõja Viru-Nigula (skulptor August Vomm) ja Kuressaare mälestussamba (skulptor Amandus Adamson). 1994. aastal lõi Varik Teise maailmasõja ajal Eestist põgenenute mälestusmärgi Stockholmi.²⁵ Matti Varik suri 2011. aastal, teda meenutatakse kui suurepärasest monumentalisti, skulptorit ja õppejõudu.

3.2 Arhitekt Allan Murdmaa

Käesolev kursusetöö käsitleb monumendi temaatikat ja seega tutvustab Allan Murdmaad kui Maarjamäe memoriaali põhiautorit, valides pidepunktiks just tema monumendiloomingu.

---

²³ Eesti Rahvusringhäälingu kodulehekülj. Õhtu kunstniku ateljees (helifail).

²⁴ Samas.

²⁵ Delfi. Suri skulptor Matti Varik.

Murdmaa oli mitmekülgne looja, kes ametilt arhitektina osales mitmekülgsetes projektides, luues nii ühiskondlikke hooneid, elamuid, sisekujundusi, maastikukujundusi kui ka monumente.

Allan Murdmaa sündis 1934. aastal kunstnikust isa Oskar Martinsoni (Murdmaa) ja Elsa Martinsoni teise pojana. Kultuuriinimestele omaselt olid Allan Murdmaa vanemad pigem vasakpoolsete vaadetega. Peale venna Ivari oli Allan Murdmaal kaks nooremat õde Kai ja Mai-Ester. Perekonnanimi Martinson eestistati Murdmaaks 1935. aastal. Allan Murdmaa lapsepõlv kattus sõjaaastatega ning tema isa Oskar jäi 1944. aasta keerulistel aegadel teadmata kadunuks.²⁶

Keskooli lõpetas Allan Murdmaa kuldmedaliga ning otsustas venna Ivari jälgedes suunduda edasi õppima Moskvasse. Arhitektuuri juurde jõudis Allan juhuslikult, sest Moskvasse suundudes huvitas teda tegelikult autodisain ja tehnika. Moskvas sattus Allan Murdmaa arhitektide liidu maja juurde ning astus sisse hetkel kui vastuvõtukomisjon just töötas – intuitiivselt otsustas ta sisseastumiskatsetel osaleda. Kuldmadal säästis Murdmaa teoreetilistest eksamitest ning praktilised eksamid läbis ta edukalt. 1952. aastal sai Allan Murdmaast esimene Baltimaade üliõpilane, kes õppis Moskva arhitektuuriinstituudis.²⁷

Moskvast sai Murdmaa kõrgetasemelise arhitektuurihariduse, millele lisandusid kontaktid omaaegsete vene kõrgintelligentsi esindajatega. Murdmaa tuli pärast instituudi lõpetamist tagasi Eestisse, kuid siiski säilis tal kontakt metropoliga. Abielludes arhitekt Edgar Johann Kuusiku tütre Livia Kuusikuga, lisandus kontaktide hulka ka äi, kellest sai üks Murdmaa loomingulistest suunajatest. Moskvast saadud klassitsistliku arhitektuuri kogemus ühendas noort Murdmaad vanameister Kuusikuga.²⁸

Moskvast Eestisse naasnuna asus Allan Murdmaa tööle Eesti Projekti, kus tegeles põhiliselt ajale omaselt tüüpprojekteerimisega. Rutiin ja tüüpprojektid piirasid elava Murdmaa loomingulisust ning kui Tallinna peaarhitekt Dimitri Bruns esitas talle uudse tööpakkumise oli võimatu keelduda. Nimelt sai Allan Murdmaast Nõukogude Liidus esimene linna

---

²⁶ Monumentaalne, lk 6–8.

²⁷ Samas, lk 9–10.

²⁸ Samas, lk 10–13.

peakunstnik. Uudsel ametikohal oli siiski ka mitmeid miinuseid, sest peakunstniku saatus oli esialgu veel väljakujunemata.²⁹

Koostöös Väino Tammeaga teostas Murdmaa mitmeid sisekujundusprojekte, mis seisnesid enamasti kohvikute ja kaupluste interjööride väljatöötamises. Tuntumad neist on ehk kohvik „Pegasuse“ 1964. aasta lahendus ning „Kuku-Klubi“ sisekujundus 1963. aastast. Murdmaa ja Tamme duole lisandus kohvik „Gloria“ ruumikujundust välja töötades ka Leila Pärtelpoeg, kellega koostöös valmis valguslaega sisekujundus 1963. aastal.³⁰

Allan Murdmaa on töötanud ka Eesti Riikliku Kunstiinstituudi arhitektuuriõppejõuna, kuid õpetajaametist ei saanud tema pikaajalist kutsumust. Oluliseks pidepunktiks Murdmaa järgmisel eluetapil sai monumentide projekteerimine. Monumentide projekteerimisest sai 1960. aastatel Murdmaa kõrvaltöö, mis pakkus rohkem loomingulist vabadust kui igapäevane päevatöö. Esimeseks monumendiks sai skulptor Albert Eskeliga koostöös Amandus Adamsoni monument Kadriorgu, mis valmis 1962. aastal. Lihtne graniitalus pronksbüstile oli sissejuhatus Murdmaa järgnevatele ja juba keerukamatele töödele. Eduard Vilde monument, mis oli olulisemalt läbimõeldum ja kõrgetasemelisem valmis taas Eskeliga koostöös aastal 1965. Just Vilde monumenti peab arhitekt ka ise oma monumendiloomingu esimeseks läbilöögiks.³¹ Arhitektuurse lähenemisega monument sillutas teed uuele suunale Eesti monumentaalkunstis.

Huvi dolomiidi kui materjali vastu viis Allan Murdmaa ringreisile karjäärisesse Saaremaale, kuhu koostöös skulptorite Riho Kulla ja Matti Varikuga valmis aastal 1965. ka kaks mälestusmärki – Kuressaare fašismiohvrite mälestusmärk ja Tehumardi lahingu obelisk. Mõlemaid monumente iseloomustab Murdmaale omane arhitektuurne lähenemine, mida tasakaalustavad üldistatud mehenäo kujutised. 1968. aastal valmis Jõgeveste vennashaua mälestusmärk, mis paigutati Barklay de Tolly mausoleumi parki. Pargi üldilmet ei tohtinud uue ehitisega rikkuda ning seega viis Murdmaa mälestusmärgi maa alla.³² Kõik Allan Murdmaa monumendid on oskuslikult ümbritsevasse keskkonda komponeeritud – arhitektil oli tähelepanuväärne kontekstitunnetus, mis aitas tal loodavat kompositsiooni ümbritseva loodusega tundlikult ja efektselt siduda.

---

²⁹ Samas, lk 10–14.

³⁰ Samas, lk 15.

³¹ Samas, lk 16.

³² Samas, lk 16–17.

Ümbritseva keskkonna ja monumendi terviklikkust kannab kõige ideaalsemalt edasi suuremahuline Maarjamäe memoriaal, mille väljatöötamine võttis aega aastaid ning mille valmimisele aitasid kaasa mitmed kunstnikud ning insenerid. Siiski käesolev kursuseprojekt antud memoriaalil hetkel pikemalt ei peatuks, sest töö teine osa keskendub just Maarjamäe memoriaalkompleksile.

1969. aastal valmis Juubelilaulupeo memoriaal, mis on eriline materjalivaliku poolest. Eesti memoriaalide puhul on kasutatud enamasti dolomiiti, Lauluväljaku monumendi juures seevastu graniiti. 1974. aastal rajati koostöös Matti Varikuga 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu monument, mis likvideeriti hiljem ideoloogilistel kaalutlustel. Selle kunstiline lahendus tunnistati Kristjan Raua aastapremia vääriliseks. 1983. aastal valmis skulptor Jaak Soansiga koostöös Kristjan Jaak Petersoni monument, mis paigutati Tartusse Toomemäele.³³

1991. aastal valmis Allan Murdmaal esimene ja viimane mälestussammas, mille tellijaks ei olnud nõukogude võim, vaid Eesti Vabariik. „Okaskroon“ asub Rakveres ja see püstitati totalitaarsete režiimide ohvrite mälestuseks. Ühtlasi jäi see viimaseks Murdmaa teostatud monumendiks ning sellele eelnenud konkurss ka viimaseks võidukonkursiks.³⁴

Murdmaa osales veel mitmetel monumendikavandamise konkurssidel, kuid esikohta vanameister enam ei pälvinud. 2007. aastal valmis Vabaduse monumendi konkursitöö, mida iseloomustab Murdmaale omane komplitseeritud geomeetria. Aasta hiljem valmis sümmeetrilise lähenemisega Marie Underi konkursitöö ning 2008. aastal Keila Gümnaasiumi arhitektoon.³⁵

Allan Murdmaa suri 15. novembril 2009. aastal. Arhitekt ise pidas oma parimaks monumenditööks Maarjamäe memoriaali, mis jäi vaatamata Murdmaa initsiatiivile lõpetamata.

---

³³ Samas, lk 16–18.

³⁴ Samas, lk 118.

³⁵ Samas, lk 21.

4. MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKS

4.1 Eellugu

1965. aastal kuulutati välja konkurss Maarjamäe memoriaali teostamiseks, mis pidi jäädvustama Nõukogude võimu eest võidelnute ja Eesti NSV silmapaistvate isikute mälestust. Maarjamäe memoriaali konkursi kuulutasid välja Tallinna Linna TSN Täitevkomitee, ENSV Kultuuriministeerium, ENSV Kunstnike Liit, ENSV Ehituskomitee ja ENSV Arhitektide Liit. Memoriaal planeeriti endise Maarjamõisa, Pirita tee, Lepa tee, Lepa põiktee ja Lasnamäe paekalda vahelisele alale.³⁶ Unikaalne ja silmapaistev asukoht koos mere, Tallinna silueti ja Lasnamäe paljanduva paekallastikuga lõi looduslikud eeldused suurejoonelise memoriaalansambli väljatöötamiseks. Maarjamäe memoriaalansamblile valitud maa-alal leidis jälgi varasematest okupatsioonidest, mistõttu oli valitud asupaigal ka mõneti sümbolne tähendus.

1940. aastal Nõukogude okupatsiooni alguses korraldati suurejooneline ümbermatmine, mille eesmärgiks oli tuua Vene miiniristlejate Avtroll ja Spartak meremeeste hauad Naissaarelt Maarjamäele. Kogu ümbermatmisega käis kaasas suur propaganda, millega taheti väita nagu oleksid eestlased Naissaarel tapnud mõlema laeva meremehed. Tegelik eellugu viib tagasi 1919. aastasse, mil Lennuk (endine Avtroll) ja Vambola (endine Spartak) seisid Tallinna sadamas. Inglased olid endised vene laevad andnud Eesti mereväe käsutusse. Laevadele jäänud venelased plaanisid aluste vallutamist, kuid Eesti madrused jõudsid vandenõule järele ja teatasid sellest oma ülemustele. Venelased andsid vandenõu eestvedajad ise eestlastele välja ning Eesti mereväe sõjakohus mõistis nad surma. Hukatud sõjareeturid maeti Naissaarele. Seega hukati ainult mõned vandenõu õhutajad, mitte kogu Avtrolli ja Spartaki meeskond. Aasta hiljem peale venelaste lahkumist Saksa okupatsiooni ees selgus, et venelased olid tegelikult Maarjamäele matnud ainult tühjad kirstud, sest meremeeste põrmusid sellises arvus nagu näidata taheti realselt Naissaarel olemas ei olnudki.³⁷

---

³⁶ Nõukogude võimu eest võidelnute ja Eesti NSV silmapaistvate tegelaste memoriaalansambli ja töötajate puhkepargivööndi ideekavandite konkursi tingimused 1965. EAM, f 4, n 15, s 6.

³⁷ R. Nerman, Jalutaja teejuht. Pirita. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008, lk 24.

1941. aastal jõudis Eestisse Saksa okupatsioon ja arhitekt Alar Kotli projekti järgi rajati Maarjamäele Saksa sõjaväe kangelaskalmistu (*Lisa 2.6*). Kalmistule püstitati mälestusmärk, mis paistis merele. Algselt maeti kalmistule Tallinna ümbruses kuni 60 km raadiusel hukkunud Saksa sõdurid, kuid hiljem toodi langenuid ka kaugemalt. 1942. aastal alustati kalmistu ümber pargi rajamist. Saksa sõjaväekalmistu asub Maarjamäe memoriaali juures tänaseni, kuigi memoriaalansamblit rajades sai see kannatada ning paljud hauad jäid tegelikult uue memoriaali alla.³⁸ Maarjamäe memoriaali rajades pööras Nõukogude võim loomulikult tähelepanu Avtrolli ja Spartaki haudade mälestamisele ning sakslaste kalmistu jäi sel hetkel tagaplaanile.

Varasemalt oli memoriaali jaoks valitud maa-alale püstitatud 1960. aastal ka Jäätetke (Balti laevastiku taandumisretk aastal 1918) mälestav dolomiidist obelisk, mille kavandas arhitekt Mart Port (*Lisa 2.1*). Obeliski jalamil sündmust konkretiseerivad pronksreljeefid lõi skulptor L. Tolli.³⁹ Obeliski rajamise probleemküsimuseks sai ehituse teostaja leidmine. ENSV Kultuuriministeerium leidis korstnaladujate brigaadi, kes nõustusid obeliski üles ehitama, kuid ehitustööd pidi teostatama linna ehitusorganisatsioonide kaudu, milleks antud juhul osutus kombinat „Parkett“.⁴⁰ 35 meetri kõrguse Jäätetke obeliski kasutamine Maarjamäe memoriaalansamblis oli algselt vabatahtlik, kuid soovitatav – seda võis, aga ei pidanud, säilitama.⁴¹ Konkursitingimuste põhjal võis variandina kaaluda ka Jäätetke obeliski ümberpaigutamist memoriaalansamblist kaugemale ning mitte seotud alale.⁴² Hiljem täpsustati konkursitingimusi, kus eelmainitud vabatahtlik valik muudeti siiski nõudeks – Jäätetke obelisk pidi säilima esialgses asukohas, kuid vajadusel lubati ümberehitusi.⁴³

Seega oli Maarjamäe memoriaali jaoks valitud maa-ala keerulise ajaloo ja 1965. aastal väljakuulutatud konkursitingimused nõudsid, et rajatav memoriaalansambel ja võistlusele saabuvad ideekavandid arvestaksid valitud maa-ala omapära ja mastaabiga. Eesmärgiks seati üldkasutatava pargi iseloomuga memoriaalansambli loomine, milles kasutatavad kunstilised võtted jäeti autorite otsustada. Seega võis ansambli lahendada nii arhitektuurilises kui ka

---

³⁸ Samas.

³⁹ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001, lk 311.

⁴⁰ Monumentide püstitamisega seosesolevad materjalid: 1905. a. monument Tallinnas ja Viljandis, 1918. a. monument Keilas, Maarjamäe Jäätetke monument ja Velikije-Luki monument. Riigiarhiiv (edaspidi ERA), f R–1797, n 3, s 910.

⁴¹ Monumentaalne, lk 20.

⁴² EAM, f 4, n 15, s 6.

⁴³ Maarjamäele rajatava nõukogude võimu eest võidelnute memoriaalansambli ideekavandite koostamise tingimused, konkursi tulemused ning ENSV Ministrite Nõukogu määrus lõpliku kavandi väljatöötamise kohta, ERA, f R–1951, n 1, s 188, 12.

skulptuurilises võtmes või mõlema sünteesis. Igavese tule motiivi kasutamine oli konkursitingimustesse sissekirjutatud, kuid autoritelt oodati sellele kunstilist lahendust. Monumentaalansambli rajamine planeeriti kahes järgus, esimene järk pidi konkursitingimuste põhjal valmis saama 1967. aastaks, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaks. Teine ehitusjärk planeeriti pargi ala väljakujundamiseks ning valmimiseks 1970. aastaks. Võistlustöödelt oodati lahendust umbes 200 silmapaistva isiku nime jäädvustamiseks ning Naissaarel hukatud miiniristlejate Avtroll ja Spartak meremeeste ühishaua sidumist memoriaalansambliks. Viimasesse oli maetud ka Nõukogude Liidu kangelane Evgeni Nikonov.

Nõuete kohaselt võis memoriaali kõrgeim punkt ulatuda kuni 25. meetri kõrgusele Lasnamäe klindinõlvast, kuid pidi seejuures olema valgustatud, tagamaks lennuliikluse ohutuse säilimise. Autoritelt oodati peamiste liiklemisteede ja transpordilahenduste väljatöötamist, mis pidi tagama ühenduse Näituse väljakuga kas väljakujunenud teed mööda piki paekalda alust või uue lahenduse kaudu. Nõuete kohaselt pidi säilitama Kose tee üldliikluseks ning seejuures tuli arvestada tulevase tee laiendamise võimalusega. Konkursil osalejatelt oodati ettepanekut Maarjamõisa lossi peahoonele funktsiooni leidmiseks. Samas kompleksis pidi säilima ka kahekorruselise töökojahoone, ülejäänud hoonestus määrati lammutamisele.⁴⁴ Konkursil osalejate lahendustest oodati uudsust ja kaasaegsust.

Maarjamäe memoriaalansambel plaaniti Eesti NSV suurejoonelisemaks monumendiks, mis pidi kaudse idee poolest muidugi sümboliseerima Nõukogude võimu mastaapsust. Üleliidulises ulatuses oli okupatsioonivõimude ideoloogiat sümboliseeriv memoriaalansambel vältimatu žanr, mida viljeleti igas liiduvabariigi pealinnas. Eriti suurejooneliselt rajati memoriaale sõjaga vallutatud alade. Maarjamäele olid sõja ajal rajanud oma kangelaskalmistu nii venelased kui ka sakslased.⁴⁵ Seega ei olnud Maarjamäe memoriaali asupaik ainult kunstiliselt silmapaistva asukohaga, vaid sümboliseeris väärikalt uue võimu elujõulisust ning tugevust. Pilt, mis ilmnis Maarjamäel enne ja pärast memoriaali rajamist, tõi ilmsiks tugeva kontrasti – memoriaali maa-ala oli esialgselt tugevalt soostunud ja võsastunud, Saksa sõjameeste surnuaed unustatud ning hiljem asendas endist nukrat vaatepilti mahukas ja moodne memoriaalansambel. Eelmainitud kontrast sobis hästi ilmestama Eesti NSV

---

⁴⁴ EAM, f 4, n 15, s 6.

⁴⁵ Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 311.

ideoloogiat – riik, mis on jõukas, edasiviiv ja kaasaegne. Kontrast oleks oma eesmärgi veelgi paremini täitnud kui Maarjamäe memoriaal oleks valminud lõplikult kahes ehitusjärgus.

4.2 Võistlustööd

Arhitektuurikonkursse korraldati 1965. aastal vähe ja seega tekitas mastaapne konkurs arhitektide ning skulptorite paremuse seas aktiivse osavõtu. Memoriaalansambli ideekavandit läbivaatava komisjoni esimees oli J. Undusk, kes oli ühtlasi Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimees. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esindajana osales komisjonis esimehe asetäitja A. Ansberg. Komisjonis osalesid veel D. Bruns (Tallinna linna peaarhitekt), A. Hendrikson (personaalpensionär), J. Jensen (Eesti NSV Kunstnike Liidu esimees), A. Laus (Eesti NSV Kultuuriminister), A. Vendelin (Eesti NSV Riikliku Ehituskomitee esimees) ja V. Väljas (EKP Tallinna Linnakomitee sekretär). Ekspertidena osalesid komisjonis G. Jokubonis (Leedu NSV skulptor), I. Pokrovski (Moskva arhitekt), V. Tamm (arhitekt), J. Vares (skulptor ja Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi direktor), R. Karp (arhitekt) ja U. Ivask (arhitekt). Konkursitööd tuli esitada 1965. aastaks.⁴⁶

Memoriaalansambli ideelis-poliitiline ning kunstiline vastutus oli niivõrd suur, et konkursi lõpuks sobivat lahendust projekti koostamiseks ja tööde alustamiseks esialgu ei leitud. Kuigi konkursil osalejate pingutusi hinnati, leiti et lühike tähtaeg on seganud osalejate tööd ning kavandite edasiarenduseks otsustati valitud tööd viia edasi järgmisse vooru. Kokku esitati konkursile 29 ettepanekut, millest edasiseks tööks selekteeriti välja 6 paremat lahendust.⁴⁷

Arhiiviallikad annavad üksikuid ning katkendlikke kirjeldusi Maarjamäe memoriaalansamblite kavandite kohta. Siiski on Eesti Arhitektuurimuuseumis säilitatud mitmete kavandite joonised. Pikema kirjelduse saab leida võistlustöö „Flat lux!“ kohta, ülejäänud kavandite kohta on säilinud üksikud kommentaarid. Mitmele konkursitööle heideti ette originaalsuse puudumist, mis ilmestab hästi tellijate püüdlust luua uudne ja moderne memoriaal. Võistlustöö „00130“ oli konkursi komisjoni jaoks liialt sarnane Kuuba revolutsiooni monumendile, samale tööle heideti ette ka Järteke obeliski asendamist vertikaalse lahendusega. Ebaoriginaalseks peeti ka konkursitööd „EROICA“, mille lahendust hinnati huvitavaks, kuid kompositsiooniliselt põhjendamatuks. „EROICA“

---

⁴⁶ ERA, f R-1951, n 1, s 188.

⁴⁷ EAM, f 4, n 15, s 6, 15.

põhikomponendiks planeeriti 56 m suurust kompositsiooni kolmest mõõgast, mille miinuseks peeti peale põhjendamata mõõgamotiivide ka maa-ala vähest organiseeritust. Võistlustöö “Punane ring” sarnanes koos vaatetorni ja kontserthalliga liialt Lauluväljaku kõlakoja lahendusega. Konkursitöö „101“ autorid pakkusid välja luua paekalda lähedusse väikese põhiplaaniga 13. korruselise hoone, kuhu plaaniti rajada ENSV silmapaistvate tegelaste vahakujude muuseum – see ettepanek oli komisjoni jaoks vastuvõetamatu. Konkursitöö „Sibelius-Grieg“ kasutas hukkuva laeva silueti, mis ei vastanud komisjoni arvates konkursitingimustele – antud kompositsiooni peeti sobivaks meremeeste haa markerimiseks, kuid ansambli osana peeti seda liiga domineerivaks. Võistlustöö “Park” tundus komisjonile liialt sarnane kalmistuga – ansambli lahendus oli rangelt korrapärane, maa-ala piiratud kõrgete müüridega ning tükeldatud sirgete puude ja hekkide ridadega. Suurejooneline oli konkursitöö “ABCD” keskne idee luua Lasnamäe paekalda sisse suur lahtine saal. Komisjon pidas viimast lahendust talvehooaja peale mõeldes tehniliselt liialt keerukaks ning kompositsioonilist lahendust mitterahuldavaks.⁴⁸

1965. aasta kevadeks selgus võidutöö. Konkursil esimest preemiat välja ei antud, teise koha pälvis Allan Murdmaa kavand, mis sai aluseks memoriaali projekteerimisel 1966. aastal.⁴⁹ Esimeses konkursivoorus töötasid arhitekt Allan Murdmaa ja skulptor Matti Varik kahekesi. Teises konkursivoorus moodustati juba kunstnike kollektiiv. Autoritele tundus, et monumendi idee ja teostus saab sügavam ning ehedam kui liita oma tööga nende jõud, kes olid neile lähedased.⁵⁰ Võistlustöös “Kristall” (ill. 1) näeb praegu Maarjamäe memoriaali juures kasutusel olevat langevate kajakate skulptuurigruppi.⁵¹

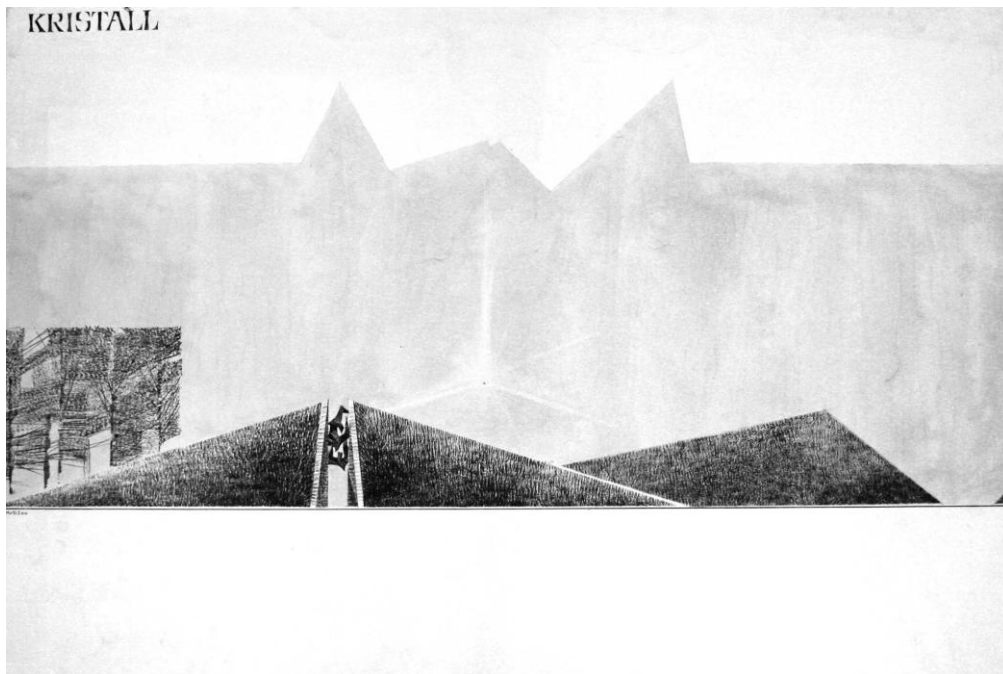
---

⁴⁸ ERA, f R-1951, n 1, s 188.

⁴⁹ Monumentaalne, lk 20.

⁵⁰ H. Murdmaa ja P. Tooming. Maarjamägi (dokumentaalfilm). Tallinn: Eesti Telefilm, 1978. Videosalvestis töö autori valduses.

⁵¹ EAM, f 4, n 15, s 4.

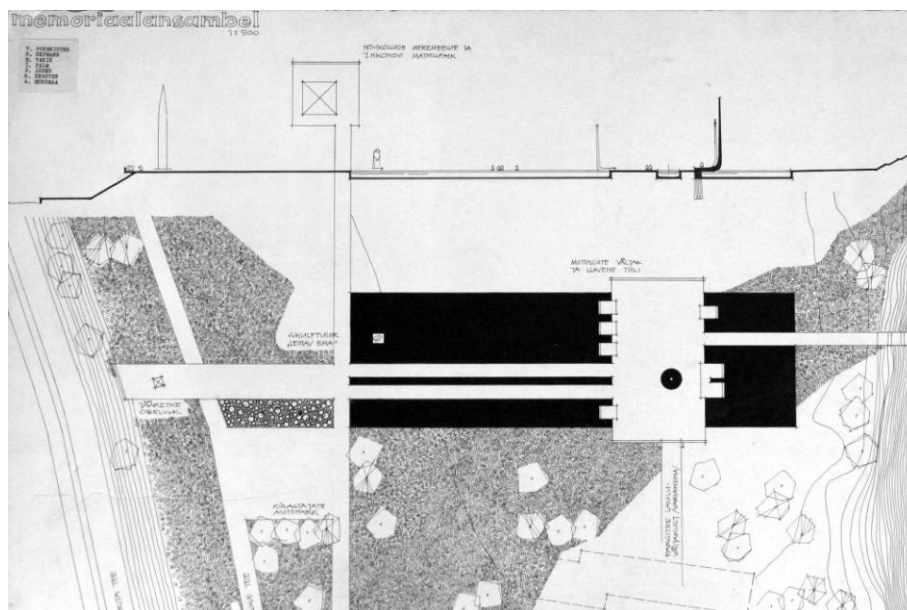
1. Tundmatu autori konkursitöö „Kristall“, millel on näha praegu Maarjamäel leiduv langevate kajakate motiiv.
EAM, f 4, n 15, s 4.

Teades võidutöö autoreid, leiab nende nimed hoopis kahelt teiselt pealkirjata kavandilt (ill. 2 ja ill.3), millel kajakate motiivi olemasolu välja ei loe.⁵² Jääb küsitavaks kas konkursitöö “Kristalli” näol võib tegu olla Allan Murdmaa ja Matti Variku esimese vooru võistlustööga või kasutati selles nähtud motiivi lihtsalt memoriaalansambli lõpplahenduses. Esimese variandi puhul jääb arusaamatuks, miks autorid siis vahepeal praegu kasutusel olevast motiivist loobusid. Võimalik on ka variant, et kajakate idee looja liideti lihtsalt hiljem autorite meeskonnaga, sest arhiiviallike andmetel osalesid Jüri Palm, Rein Kersten ja Peep Jänes konkursil algselt eraldiseisva kollektiivina.⁵³ Teatavasti liitusid kõik kolm eelmainitud meest hiljem Allan Murdmaa ja Matti Variku meeskonnaga ning Jüri Palmist sai kollektiivi kunstnik. Siiski saab järeldada, et võistlustöö “Kristall” ja pealkirjata, kuid Murdmaa ning Variku nimedega võistlustöö, ei ole ühe ja sama töö kaks osa – seda näitab nii kavandite kujundus kui ka kajakate motiivi puudumine võidutöö autorite nimedega märgistatud konkursitöös. Seega jääb hetkel küsitavaks, millise pealkirjaga oli võidutöö pälvinud kavand ja kas kaks eelmainitud konkursitööd on samaaegsed või ühe ja sama võistluse erinevates

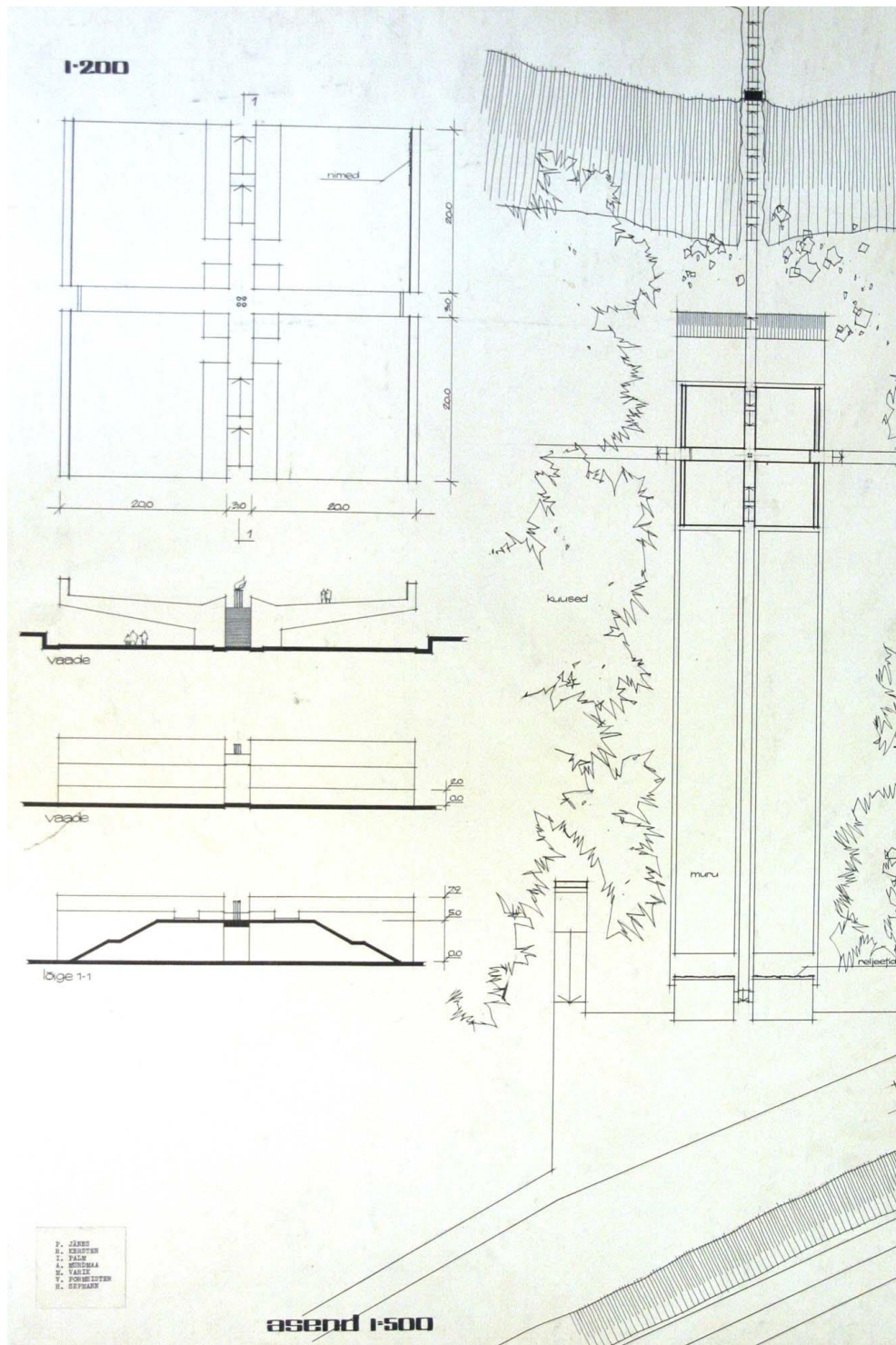
⁵² EAM, f 4, n 15, s 5.

⁵³ ERA, f R-1951, n 1, s 188.

voorudes esitatud variandid. Kindel on see, et aastate jooksul muudeti algkavandit kardinaalselt.

2. Pealkirjastamata konkursitöö, mille autoriteks on märgitud A. Murdmaa, M. Varik, V. Pormeister, H. Sepmann, I. Palm, P. Jänes ja R. Kersten. EAM, f 4, n 15, s 5.

3. Pealkirjastamata konkursitöö, mille autoriteks on märgitud A. Murdmaa, M. Varik, V. Pormeister, H. Sepmann, I. Palm, P. Jänes ja R. Kersten. EAM, f 4, n 15, s 5.

4.3 Projekteerimine

Kommunistliku monumendi peamine eesmärk oli olla võimu visuaalne sümbol, kuid Maarjamäe memoriaalansambli autorite kollektiiv tahtis vältida paatoslikkust, mis jätaks külma ja propagandistlikku mulje. Prooviti leida sümboleid, mis ei mõjuks võimu idealiseerivana, vaid puudutaksid pigem inimese hinge ning nii prooviti edasi anda mingit üldinimlikku alget – ühisosa, tänu millele saavad inimesed autorite püüdlustest ka aastaid hiljem samamoodi aru. Kuigi Maarjamäe memoriaali lähteülesanne oli formaalne, üritasid autorid seda teemat laiendada ja keskenduda pigem laialivalguvale „vabaduse“ ideele. Tollane kultuuriminister Juhan-Käspär Jürna sõnastas Maarjamäe memoriaali eesmärki pigem sooviga mäletada neid inimesi, kes olid nende tollase elu nimel langenud.⁵⁴ Seega tundub, et eestlastest koosnev autorkond proovis Nõukogude võimu eest langenute ideed laiendada ja mäletada ning hinnata oma tööga neid, kes olid võimaldanud neile käesoleva elu ja hüved.

Autorite püüdluseks oli ära kasutada ümbritsevat maastikku, mistõttu loobuti ühest monumentaalse kujundiga lahendatavast kompositsioonist, vaid prooviti maa-ala hõlmata terviklikult. Eesmärgiks oli juhatada inimene keskkonda, kus ta on eemal igapäevastest visuaalsetest piltidest.⁵⁵ Maarjamägi planeeriti lahendada tingliku saalina, kus on terve rida temaatilisi kompositsioone, millega on kajastatud kogu Eesti rahva ajalugu. Ansambli kõrvale Maarjamäe lossi oli samal kolimas ka Eesti NSV Riiklik Ajaloomuuseumi filiaal ja seega ei näinud autorid mõtet faktide ülekordamisel, vaid proovisid ajaloole ja memoriaalkompleksi lahendusele läheneda pigem emotsionaalsel tasandil.⁵⁶

Maarjamäe memoriaali esimene ehitusjärg seisneb kahes ristivas maasse süvendatud teljest – peatelg viib Lasnamäe klindinõlva alt mereni ning lisatelg moodustab memoriaali peasissepääsu Pirita teelt parkimisplatsi juurest. Memoriaalansambli peatelg viib tseremooniaväljakule, mis on ääristatud kahe pingitribüüniga, kuid telg ise jäi algselt otsese lõpetuseta ning viitas merele – see näitab kui oluline oli autoritele mere lähedus.

Autorite kollektiivi läbivaks ideeks jäi puhtus ning seega ei kuhjatud memoriaali skulptuuridega üle, vaid otsustati arhitektuurilise lähenemise kasuks, mis jätab külastajale mõtlemisaega ja vabadust. Memoriaali pidepunktid oleks moodustanud seega kolm visuaalset

---

⁵⁴ Maarjamägi (dokumentaalfilm).

⁵⁵ Samas.

⁵⁶ Eesti Rahvusringhäälingu kodulehekül. Õhtu kunstniku ateljees (helifail).

ja silmapaistvat sümbolit, millest tänapäeval on realiseeritud ainult kaks – „Igavene tuli“ (*Lisa* 2.2), „Langevad kajakad“ (*Lisa* 2.3) ja igavest elu sümboliseeriv „Ema lapsega“ (*Lisa* 3.2 ja 3.3) (plaanitud rajada teises ehitusjärgus, tänaseni teostamata). Maarjamäel oli olemas ka spetsiaalne helitaust – Šostakoviitši V sümfoonia.⁵⁷

Pronksist „Langevad kajakad“ asuvad sissepääsu telje lõpus, kus küllaltki abstraktse vormiga linnud hõljuvad kahe maast kerkinud seina vahel. „Langevate kajakate“ skulptuuri alt läbi minnes pääseb Saksa sõjameeste kalmistule. Vaikses kuusikus paiknev kalmistu on ülejäänud memoriaalist küll eraldatud, aga samas visuaalselt ja tundlikult seotud. Trapetsikujulise põhiplaaniga kuusik on memoriaalkompleksi üks osa ja ei ole antud asupaigas mitte juhuslikult – see näitab veelgi, et memoriaalis kasutati projekteerides maastikuarhitektuurilisi võtteid. Kahe peateljega ühendatult juhib külastajat kalmistu osas sümmeetriline ja läbitöötatud teedevõrk.

Tseremooniaväljak, mis planeeriti massikogunemiste läbiviimiseks, asub peatelje merepoolses osas. Vajadusel planeeriti väljakut kasutada vabaõhu kontsertsaalina. Vabaõhu kontsertsaali idee pidi aitama memoriaalansambli kätketud ideesid mitte ainult kunsti väljendusvahenditega edasi anda, vaid ka muusikateoste ettekannetega.⁵⁸ Väljaku dominandiks on „Igavese tule“ motiiv. „Igavese tule“ moodustavad kaks seintesse süvendatud peopesa (kunstnik Jüri Palm), mille vahel pidi hõõguma elav tuli.⁵⁹ Eelmainitud sümbol on konkursitingimuste järgi pühendatud Isamaasõjas langenutele. Sarnane igavest tuld hoidev põletati asus ka Tõnismäel – mõlemad tuled kustusid koos Nõukogude vägede lahkumisega 1991. aastal.

Tseremooniaväljaku vahetus läheduses kõrgub Jäätke obelisk, mis liideti algses asukohas uue memoriaalansambliga. Kuigi obelisk oli varasem, lõi Maarjamäe memoriaali autorite kollektiiv lahenduse, kus ei paista erinevate aastate lõhe välja, vaid moodustab visuaalse terviku. Siiski tuli Maarjamäe memoriaali rajamiseks tõsta maapinda, mis omakorda tagas muudatusi juba olemasoleva Jäätke obeliski juures. Obeliski jalam otsustati ümber ehitada ning katta dolomiitplaatidega, L. Tolli pronksreljeefid pidid leidma koha püramiidide seinal.⁶⁰

---

⁵⁷ Monumentaalne, lk 21.

⁵⁸ Maarjamäe memoriaalansambli peasissekäik. Tehniline tööprojekt. Tallinna Linnaplaneerimise Ameti arhiiv (edaspidi TALA), f 13889 I, 14.

⁵⁹ Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 312.

⁶⁰ Maarjamäe memoriaalansambli maksumuse kallinemine. ERA, f R-1997, n 2, s 579.

Liikudes tseremooniaväljakult edasi Lasnamäe klindinõlva poole planeeriti peatee perspektiivi rõhutavatesse murunõlvadesse püstitada Saaremaa heledast dolomiidist nimetahvlid. Antud nimetahvlitele plaaniti raidkirjas kanda Nõukogude Eesti väljapaistvate isikute nimed. Nimetahvlid ja peatee pidid saama spetsiaalse ja läbimõeldud valgusskeemi.⁶¹ Tegelikult antud nimetahvleid reaalselt teostada ei jõutud ning tänapäeval markeerivad nende asukohta vaid valatud vundamendid.

Peatelje ja kogu memoriaali silmapaistvamaks sümboliks planeeriti Lasnamäe paenõlva alla suurejooneline arhitektuuri ja skulptuuri sümbioos „Ema lapsega“ (*Lisa 3.2 ja 3.3*). Ühtlasi oleks sellest motiivist tulnud kogu memoriaalansambli silmapaistvaim pidepunkt, mis oleks oma mastaapsuses paistnud juba kaugele – motiiv pidi tõusma Lasnamäe paenõlvast umbes 15 meetri kõrgusele. Ema ja lapse motiiv planeeriti teostada teises ehitusjärgus, kuid kokkuvõttes on see lahendus tänaseni teostamata. Autorite sõnul oleks just see kujund aidanud inimestel Maarjamäe memoriaali ideed ja eesmärki kõige paremini edasi kanda ning ilma selleta jääb monument ehk raskesti mõistetavaks. Memoriaal pidi autorite idee järgi kandma optimistlikku tunnet ning just „Ema lapsega“ motiiv oleks seda ka kõige paremini edasi andnud – valgest marmorist kõrguv ema ja lapse kujutis oleks juhatanud inimese kui helgesse ja ettevaatavasse punkti. Eelmainitud motiivi juures pidas Allan Murdmaa tähtsaks, et see ei sümboliseeriks ühtegi konkreetset ema ja last, vaid mõjuks tuleviku abstraktse sümbolina.⁶² Esimese ehitusjärgu orgaaniliseks lõpetuseks markeeriti „Ema lapsega“ motiivi asukoht peatelje klindialuses punktis püramiidiga, mida ei jõutud ajapuuduse tõttu isegi dolomiidiga vooderdada (*Lisa 2.4*).⁶³ Eelmainitud tugisein oli tegelikult mõeldud ainult ajutise lahendusena, mis pidi ansambli teise ehitusjärgu väljaehitamisel taas kaduma.⁶⁴ Paraku ootab see püramiid teist ehitusjärku tänaseni ning markeerib asupaika, kus peaks kõrguma Maarjamäe memoriaali suurejoonelisem sümbol.

Eelmainitud peatelje lõpetamatuse ideed hakkas segama uue Pirita tee valmimine 1980. aasta olümpiaregatiiks. Uus Pirita tee tingis ümberehitusi Maarjamäe memoriaalansambli peasissepääsu juures ning lõhkus memoriaali visuaalse kontakti merega. Autorite kollektiiv töötas probleemile lahenduseks välja vaateplatvormid (*Lisa 2.5 ja 3.3*), millega markeeriti

---

⁶¹ TALA, f 13889 I, 14.

⁶² Maarjamägi (dokumentaalfilm).

⁶³ Monumentaalne, lk 20.

⁶⁴ TALA, f 13889 I, 14.

memoriaali peatelt teisel pool Pirita teed, otse mere kaldal.⁶⁵ Väljatöötatud lahendus jälgis Maarjamäe memoriaali esimese ehitusjärgu arhitektuur-kompositsioonilist lahendust. Vaateplatoo koosneb kahele neljale postile toetuvast murtud plaadist, mille arhitektuuriline lahendus sarnaneb piki vaates Maarjamäe memoriaali tribüüni otsa kujule. Vaateplatvormidega taastati mere ja memoriaali vahel visuaalne side.

Maarjamäe memoriaal planeeriti ehitada juba nii, et ta läheks ise ajalukku. Eesmärgiks seati vältida rutiini ehk tunnet, et sellist lahendust on juba varem nähtud. Seega prooviti leida kunstiliselt vähelevinud ja uudseid võtteid ning otsustati kasutada koloreeritud skulptuuri ideed, mis ei olnud monumentide juures just tavapärane. Koloreeritud skulptuurid, mis oleksid Maarjamäe monumendile lisandunud teises ehitusjärgus oleksid ka edasi andnud seda optimisismi ideed, mis Maarjamäel tänapäeval ehk väga hästi tunnetatav ei olegi.⁶⁶ Projekteerimise tulemina valminud Maarjamäe memoriaali makett saadeti Moskvasse.⁶⁷

4.4 Ehitus

Maarjamäe memoriaali rajamise suuremaks eeltööks sai valitud maa-ala tasandamine ja kuivendamine. Memoriaali rajamise käigus tekkisid lahkkelid alltöövõtjaga, kes pidi vastutama vihmavee kanalisatsiooni ning drenaaži rajamise eest. Kuigi memoriaal pidi valmima 1975. aastaks olid 1973. aastaks kanalisatsioon ja drenaaž veel valmimata. Tööde teostamise keerukuse tõttu lükati drenaaži valmimise tähtaeg 1974. aastasse.⁶⁸ Drenaaži rajamise venimine takistas omakorda teiste tööde jätkamist, mis kokkuvõttes tingis kiirustamise ehitusel ning osade objektide poolikuks jätmise (näiteks püramiid paenõlva all, mis on tänaseni dolomiidiga katmata).

Maarjamäe memoriaalansambli esimene järk valmis 1975. aastal, kaheksa aastat hiljem algselt planeeritust. Autorite kollektiiv sai esimese järgu kujundamise ning modelleerimisega valmis juba 1967. aastaks, kuid asi takerdus ehituse taha. Ehitus seiskus algselt siis, kui mullatööde käigus ilmnesid surnukehade ning panuste jäänused – Saksa sõjameeste surnuaed oli nõukogude ajal maatas tehtud ning tänu sellele ka unustusse vajunud. Monument otsustati

---

⁶⁵ EAM, f 4, n 15, s 7.

⁶⁶ Maarjamägi (dokumentaalfilm).

⁶⁷ Monumentaalne, lk 21.

⁶⁸ Kirjavahetus Jägala-Pirita, „Rahvaste sõpruse pargi“ rajamise, Maarjamäe memoriaalansambli jt. Tallinna linnale ehitatavate objektide küsimustes. ERA, f R-262, n 2, s 1716.

siiski avada ENSV aastapäevaks 1975. aastaks.⁶⁹ Memoriaali läbivateks materjalideks said Saaremaa dolomiitkattega kaetud seinapinnad ning mosaiikplaatidega kaetud kõnniteed. Allan Murdmaa sõnul ei olnud graniitkatete ehitamiseks lihtsalt raha, kuid tegelikult on dolomiit mere äärsesse keskkonda sobimatu materjal – niiskuse tõttu laguneb dolomiit kiiresti.⁷⁰ Esimese ehitusjärgu tulem on tänaseni Maarjamäel näha – põhivormidelt muutumata ning ajale ette jäädes lagunev (*Lisa 2 ja töö II Köide*).

Vaateplatoo Pirita tee juurde mere äärde lisandus 1980. aasta purjeregatiks. Vaateplatoo materjalideks olid põhiliselt monoliitne raudbetoon, graniitastmed ja kõnniteeplaadid. Vaateplatoo konsoolplaadi ülemised servad olid ettenähtud katta dolomiitplaatidega. Konsoolplaadi pealmine pind pidi jääma betoonpinnaks.⁷¹

Memoriaalkompleksi teise ehitusjärgu lähteülesandeks sai Lasnamäe klindilt allavalguva vee ümbersuunamine, sest see tekitas paenõlva aluse maapinna soostumist. Maa-ala liigniiskuse tundemärke näitas ka klindinõlva aluse taimestiku liigiline koosseis.⁷² Eelmainitud kuivendusprotsess vahetus paenõlva läheduses pidi toimuma koos memoriaalkompleksi teise ehitusjärgu rajamisega. Kitsas maariba klindialusel kannatab tänaseni liigniiskuse all.

Maarjamäe memoriaali teine ehitusjärg oli planeeritud rajada monoliitsel raudbetoonvundamendil monoliitsetele raudbetoonkonstruktsioonidele. Vastav konstruktsioon oleks hõlmanud peatelje Lasnamäe poolse ala püramiidist nõlvani kõrgudes klindi jalamilt perveni (ill. 4).⁷³

Maarjamäe memoriaalansambli ehitus venis suuresti tänu punaväelaste omavahelistele sisepingetele, mille tõttu ei suudetud näiteks otsustada, kes väärriks nimetahvlitel eksponeerimist, mis pidid ääristama memoriaalkompleksi peatelge ja nii autahvlid püstitamata jäidki. Memoriaali ehitus seiskus 1987. aastal, mil võõrvägede prioriteediks sai variseva süsteemi päästmine.⁷⁴ 1991. aastal Nõukogude väed lahkusid ja Maarjamäe memoriaalkompleksi tabas ebaselge tulevik.

---

⁶⁹ Monumentaalne, lk 20.

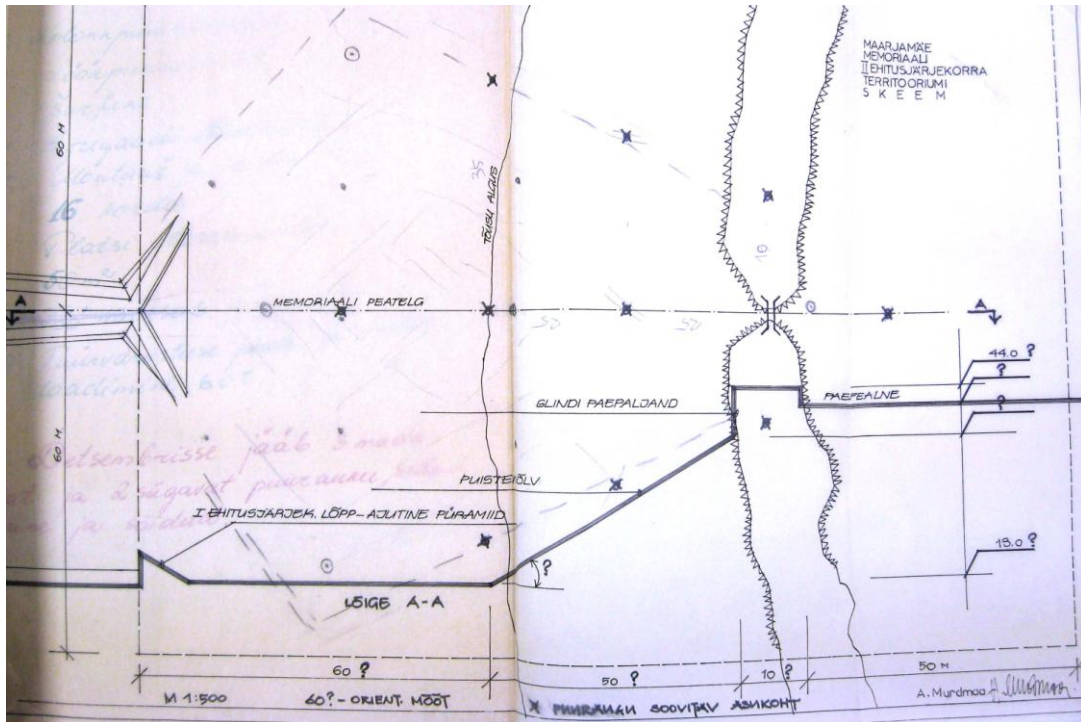
⁷⁰ I. Palli, Pealisehitus läinud, baas alles. – Luup 1997, nr 20.

⁷¹ Maarjamäe memoriaalansambli vaateplatoo tehniline tööprojekt. ERA, f V-127, n 1, s 1552.

⁷² ERA, f R-1997, n 2, s 579.

⁷³ Maarjamäe memoriaalansambli II ehitusjärg. Ehitusgeoloogiline aruanne. ERA, f V-127, n 1, s 1325.

⁷⁴ I. Palli, Pealisehitus läinud, baas alles.

4. Maarjamäe II ehitusjärgu mastaapsust ilmestav joonis. Maarjamäe memoriaalansambli II ehitusjärg. Ehitusgeoloogiline aruanne. ERA, f V-127, n 1, s 1325.

4.5 Maarjamäe memoriaali problemaatika

4.5.2 Ideelised lahkarvamused

Peale Nõukogude vägede lahkumist 1991. aastal, eemaldati Maarjamäelt endist võimu sümboliseerinud kirjatahvlid. Maarjamäe memoriaal on nüüdseks neutraalne keskkond, kus ei leidu enam otsest jälge võõrvõimu kunagisest kohalolekust.

Maarjamäe memoriaal tekitab eestlastes vastakaid arvamusi – Nõukogude võimu märgina pälvib see pahameelt, arhitektuurilise ja kunstilise lahenduse poolest kiidusõnu. Muidugi leidub ka neid, kes memoriaali mõttest ja olemusest üldse aru ei saa ning seda ei saa noorema põlvkonna esindajatele ka ette heita, sest Maarjamäe memoriaali juures ei leidu ühtegi monumendi ajalugu seletavat infotahvlit. Maarjamäe memoriaalansambli mõtte edasi kandmist takistab loomulikult ka selle terviklikkuse puudumine – kõige suurem ja ehk ka mõjuvaim osa on Maarjamäel ju tänaseni teostamata. Samas on ennatlik arvata, et Maarjamäe memoriaal sümboliseerib pelgalt propagandat ja ülistab Nõukogude võimu. Aeg oli muidugi selline, et kunstnike kollektiiv pidi arvestama võimu nõudmistega ja tingimustega ning seda

tähelepanuväärsem on asjaolu, kuidas suudeti Maarjamäe memoriaal teostada ilma Nõukogude võimu tüüpilisemate sümboliteta. Kuigi kindlasti leidus neid, kes heitsid kunstnikele ette Nõukogude võimu ees lõimitamist, siis tegelikult on Maarjamäe taotluslikult neutraalne lahendus just eestlastest autorkonna töö tulem.

Maarjamäele pidi tulema Nõukogude peamonument Eestis, kuid kunstnike kollektiiv mõtestas lähteülesande enda jaoks laiemaks – ka see asjaolu suurendab segadust, mis Maarjamäe memoriaali juures tänaseni levib. Teades monumenti kavandanud juhtkunstnike tausta võib teatud järeldusi siiski teha. Allan Murdmaa ja Matti Varik osalesid koos ka mitme teise Nõukogude perioodi monumendi väljatöötamise juures, ning lugedes selle kohta kui iroonilised olid tegelikult kunstnike tagamõtted, võib näha samasid jooni ka Maarjamäel. Näiteks osalesid Murdmaa ja Varik koos Lenini monumendi konkursil, kus kujutasid Leninit kerakujuliselt ehk maailma nabana. Kunstnike üllatuseks võitis eelmainitud kavand konkursi esikoha ning seega ei nähtud autorite iroonilisust läbi.⁷⁵ Võib oletada, et sama suhtumine tollase võimu suhtes kandus edasi ka Maarjamäele ning see ongi üks põhjustest miks Maarjamäe memoriaalansambli lähteülesanne on niivõrd abstraktne ja laialivalgub. Samas jätsid konkursitingimused suurepärase võimaluse kunstnikele ka oma laiendatud idee edasiandmiseks – kavanditelt oodati uuenduslikkust ja kaasaegsete vahendite kasutamist ning see omakorda jättis võimaluse äraleierdatud sümbolitest loobumiseks. Juba Jääretke monument pani algusele uuele suunale Eesti monumendikunstis ja Maarjamäe memoriaalkompleks terviklikult arendas seda modernset lähenemist edasi.

Maarjamäe memoriaalkompleksi autorid pidasid antud objekti lahendust oma elutööks ja vaatasid aastaid selle hääbumist pealt. Allan Murdmaa sooviks jäi, et monument vähemalt konserveeritaks ja selle ümbrus korrastataks.⁷⁶

4.5.3 Haldusjaotus ja tulevik

Maarjamäe memoriaalkompleksi peamiseks probleemkohaks on tänapäeval haldusjaotuse küsimus. Maarjamäe memoriaalkompleks koosneb kahest maaüksusest (ill. 5), millest esimene on jätkuvalt riigi omandis olevast reformimata maa (asustusüksus 0784) ja teine aadressiga Pirita tee 80 (78401:115:0138) on Tallinna Kesklinna Valitsuse hallata. Kesklinna

---

⁷⁵ Monumentaalne, lk 18.

⁷⁶ I. Palli, Pealisehitus läinud, baas alles.

Valitsusele kuuluva maa sihtotstarve on sotsiaalmaa (üldkasutatav maa) ning antud krundi pindala on 38 371 m². Haldusjaotus näitab, et seega asub suurem osa memoriaalkompleksist reformimata riigimaal, mis tähendab, et memoriaali ei peagi keegi hooldama. Ometigi asuvad just sellel krundil memoriaali tähtsamad kunstilised objektid – „Langevad kajakad“, „Igavene tuli“, Jääretke obelisk ja tseremooniaväljak. Siiski on antud haldusküsimuse lahendamise hetkel Tallinna Kesklinna Valitsuses aktuaalne teema ja seega võib loota, et probleemile leitakse peagi ka lahendus.

5. Maarjamäe memoriaalkompleksi haldusjaotus – roheline on tähistatud reformimata riigimaa, mis näitab, et Maarjamäe memoriaalkompleks asub suuremas osas just reformimata krundil. Foto võetud maa-ameti kaardiserverist. [www] <http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis> (vaadatud 20.05.2012)

2004. aastal avati Maarjamäe memoriaali vahetus läheduses Eesti sõjameeste Maarjamäe mälestusväljak, mis on pühendatud punaväelaste vastu võidelnud sõduritele.⁷⁷ Saksa sõjaväekalmistuga sarnaselt on sealseks kujunduselemendiks graniidist ristid – Saksa sõjaväekalmistul üks, Eesti sõjameeste mälestusväljakul kolm. Saksa sõjaväekalmistu kuulub

⁷⁷ Maarjamäe mälestusväljaku kodulehekülj. [www] http://www.hot.ee/vvl/maarjamae_01.htm (vaadatud 10.12.2011)

haldusjaotuse järgi Tallinna Kesklinna Valitsusele ning Eesti sõjameeste mälestusväljak asub koos ülejäänud memoriaalkompleksiga reformimata riigimaal.

Maarjamäe memoriaal 2007. aastal algatatud Muinsuskaitseameti ja Kultuuriministeeriumi Eesti 20. sajandi arhitektuuri kaardistamise programmi raames ära märgitud, kuid objekt ei ole kunsti- ega arhitektuurimälestisena kaitse all.⁷⁸ Ajaloomälestisena on kaitse all kompleksiga seotud olev II maailmasõjas hukkunute matmispaik.⁷⁹ Siiski on ka Maarjamäe memoriaalil mitmeid mälestise tunnuseid. Maarjamäe memoriaali näol on tegu maastikul kaug- ja lähivaadetes domineeriva, algse kuju ja materjalikasutuse säilitanud visuaalselt efektse ja haruldase ajaloolise memoriaalkompleksiga. Memoriaalkompleksi on loonud tuntud arhitektid, insenerid ja kunstnikud, kes peavad memoriaali üheks oma loomingu parimaks esindajaks. Maarjamäe memoriaali näol on tegu maastikuarhitektuuri silmapaistvama näitega Eestis ning objekt seostub mitme ajalooühtsusega (Avtroil ja Spartak ühishaud, Jääretk, Saksa kalmistu, Nõukogude peamonument Eestis) ja omab seega olulist rolli Eesti kultuuriloos. Maarjamäe memoriaal vajaks edaspidiseks säilimiseks kohest hooldust ja kaitset.

Aktuaalse teemana on õhus Kommunismiohvritele mälestuspaiga rajamine, millele lahenduse leidmiseks kuulutati 2011. aastal välja ka ideekonkurss, kus autorid said ise oma kujundusele asupaiga valida. Mitmed konkursist osavõtjad sidusid oma lahenduse just olemasoleva Maarjamäe memoriaalkompleksiga. Konkurss pole reaalselt tulemit veel andnud ning osalejate ideid peavad läbi arutama nii Kultuuriministeerium kui valitsus.⁸⁰

---

⁷⁸Kultuurimälestiste riiklik register. XX sajandi arhitektuur – 1367 Maarjamäe memoriaal. [www] <http://register.muinas.ee/?menuID=architecture&action=view&id=1367> (vaadatud 10.12.2011)

⁷⁹ Kultuurimälestiste riiklik register. II maailmasõjas hukkunute matmispaik – 1106. [www] register<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=1106> (vaadatud 20.05.2012)

⁸⁰ Linnalehe kodulehekülj. Punakatku ohvrite mälestuseks kogunes väärt ideid. [www] <http://www.linnaleht.ee/?page=99&id=2699> (vaadatud 13.04.2012)

5. MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSI SEISUKORD JA KAHJUSTUSTE KAARDISTUS

Käesoleva töö praktiliseks osaks kujunes Maarjamäe memoriaali kahjustuste kaardistus (Köide II), mis valmis kahes järgus 2011. aasta sügisel ja 2012. aasta kevadel. Kahjustuste kaardistuse eesmärk on näidata kui kiiresti suurejooneline kompleks laguneb – sügisel ja kevadel tehtud kahjustuste kaardistus annab reaalse tõestuse lagunemisprotsessist, mis omakorda lihtsustab antud kompleksi konserveerimise vajalikkuse tõestamist.

Kahjustuste kaardistuse esimene osa sai teoks tänu Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise eriala II kursuse tudengitele, eesotsas Ott-Allan Mahlapuuga, kes andis märkimisväärse panuse arhitektuursete detailide kaardistusel ning kursusekaaslaste koordineerimisel. II kursuse tudengitena osalesid kaardistusel veel Triin Aare, Eva-Maria Aitsam, Lea Laidra, Grete Nilp, Maarja Ruut, Hanna Selvet ja Paula Maria Vahtra. Teades Eesti sügis-talvist kliimat on meeskonnatöö käesoleva ettevõtmise raames hindamatu, sest nii suuremahulise väliobjektiga töötamise puhul on peamisteks teguriteks paratamatult aeg ja ilm. Maarjamäe memoriaalkompleksi juures puudub ka vajalik valgustus, mistõttu suureneb veelgi aja mõiste väärtus – sügissemestri kaardistustööde ajal sai objektile viibida kuni päikese loojumiseni, mis juhtus novembrikuus juba suhteliselt vara.

Maarjamäe memoriaal on lagunemas, osad vormid on tänaseni viimistlemata – krohvitud ning suvalise värviga ülevärvitud. Lagunemine toimub ilmastiku ja vandaalide koostööl, objektide seisukorra muutused ilmnesid juba kahjustuste kaardistust läbiviidud nädalate jooksul. Suurte seinapindade ja trepistike kaardistus jäi kaardistuse esimeses osas valdavalt II kursuse tudengitele, töö autori kanda jäi skulpturaalsete objektide seisukorra kaardistus („Igavene tuli“, „Langevad kajakad“, Jäätetke obelisk).

Maarjamäe memoriaali peamiseks vaenlaseks on niiskus ning vahelduvad ilmastikuolud, mis tingivad dolomiidi kadude ning pragude tekkimise. Kivi materjali kadude hulka kuuluvad kulumine, murenemine, killustumine, ümardumine, täkete ning kompaktsete kadude tekkimine. Niiskus ning vahelduvad ilmastikuolud tekitavad kivi pinnale ka deposiite –

soolade eraldumine, kooriku ning mikroorganismide ja taimete kolooniate tekkimine. Kivi diskoloratsiooni võib põhjustada metallkarkassi osade roostetamine, mis kandub edasi kivi pinnale või taotluslik kivi originaalse värvuse muutus – ülevärvimine (sh. graffiti). Memoriaalkompleksi objektidel märgiti ära ka hilisemate paranduste lisandumine.

Maarjamäe memoriaalkompleksi „Igavese tule“ suuremad kahjustused seisnevad ulatuslikus materjalikaos seintesse süvendatud peopesade allosas. Metallkarkass on materjalikadude tõttu dolomiidi alt osaliselt paljandunud (ill. 6) ning kivi originaalne värvus nii rooste kui ka graffiti tõttu muutunud. Deposiidid paiknevad põhiliselt seinte ülemises osas, mis puutuvad kõige rohkem kokku sademete ja seega ka niiskusega. Võrreldes mõlema seina ja peopesa seisukorda võib öelda, et rohkem materjalikadusid on läänepoolsel (otsevaates paremal) seinal, depostiite leidub rohkem idaseinal (otsevaates vasakul) – vasak sein jääb merepoolsete tuulte eest paremini varju. „Igavese tule“ vahel paiknenud urn on vandaalitsemise tagajärjel lõhutatud.⁸¹

6. „Igavese tule“ dolomiitkatte alt paljanduv metallkarkass.

---

⁸¹ Vestlus Tallinna Kesklinna Valitsuse linnakeskkonna peaspetsialisti Signe Peipmaniga 8.02.2012. Märkmed töö autori valduses.

„Langevate kajakate“ silmapaistvamaks kahjustuseks on materjalikadu – pronksist kajaka figuuril ilmneb materjalikadu (ill. 7), mis kukkus skulptuuri küljest alla 1992. aastal.⁸² Pronksi oksüdeerumise tõttu on skulptuurigrupi pind suures osas roheliseks muutunud.

7. „Langevate kajakate“ kompositsiooni materjalikadu (märgitud punasega) – puuduv tükk kukkus maha 1992. aastal.

Jäätke obelisk on Maarjamäe memoriaali kõige vanem objekt. Põhilised kahjustused on tingitud taas ilmastikust ja niiskusest – sademetega kõige tihedamalt kokkupuutunud osad (obeliski jalam) on kaetud deposiitidega. Obeliski seintel ilmneb roostekahjustus ning jalamil ka materjalikadu – obeliski alumisel osal paiknesid algselt pronksplaadid, mille eemaldamisega on tekkinud kivikahjustused. Obeliski jalamil paiknevad pronksreljeefid varastati 1992. aastal.⁸³

Maarjamäe memoriaali arhitektuursete objektide (pingitribüün ja seinapinnad) kahjustused eelpool kirjeldatud objektide kahjustustega sarnased. Pingitribüüni suuremateks kahjustuseks

---

⁸² Samas.

⁸³ Samas.

Maarjamäe memoriaalkompleksi lagunemist aitaksid ennetada ka pidevaid koristustööd objektil, valgustusüsteemi rajamine ning valvekaamerate paigutamine. Memoriaalkompleksi objektidelt irdunud detaile tuleks süstematiseerida ja ladustada. Eelnevate tööde rahastamine seisab memoriaali haldusküsimuse lahendi taga.

Konserveerivad meetodid Maarjamäe memoriaali edasiseks säilimiseks oleksid graffitite eemaldamine seintelt, lahtiste tükkide kinnitamine ning trepistiku puhastamine. Peale graffiti eemaldamist oleks aktuaalne ka preventiivse meetodina strateegiliselt olulisemate pindade katmine kaitsekihiga, mis aitaks takistada värvi kinnitumist objekti pinnale.

Restaureeriva meetodina tuleks asendada memoriaalkompleksi pingitribüünidel, seintel ning kõnniteedel puuduvad kivid ja plaadid uutega. Üldilme parandamiseks võiks kaaluda teist ehitusjärku markeeriva püramiidi katmist algselt planeeritud paeplaatidega. Teise variandina võib kaaluda püramiidi seinte ülevärvimist, sest arvestades praeguse värvilahenduse tehnilist olukorda ja ajaloolist tausta, ei ole originaalvärvi säilitamine vajalik. Kontrollimist vajaks püramiidide konstruktsioonide olukord, mis on oluline ka ohutuse tagamiseks, sest külastajad armastavad mööda memoriaalkompleksi objekte turnida.

Eelnevad ettepanekud on edasiantud Tallinna Kesklinna Valitsusele ja läbiarutatud linnakeskkonna spetsialist Signe Peipmaniga ning memoriaalkompleksi haldusjaotuse lahenedes on lootus, et objekti seisukord tulevikus paraneb.

6. GRAFFITI KAHJUSTUSED

Sõna *graffito* (graffiti, mitmuses) tuleneb itaalia keelest (*graffio* – kraapima) ja ladina keelest (*graphire* – kirjutama). Tänapäevases kontekstis tähendab graffiti eelkõige kirja, joonistust või märget.⁸⁴

Kaasaegses linnakeskkonnas on graffiti levinud nähtuseks ning aktuaalseks teemaks on vastuse leidmine küsimusele kas graffiti on kunsti vorm või mitte. Arvamusi on vastakaid ning leidub graffitite pooldajaid, kui ka neid, kes peavad seda hoonete rikkumiseks ja sodimiseks. Kuigi graffitid kipuvad olema peamiselt noorema põlvkonna väljendusvahendiks, siis kindlasti leidub nende tegemiseks mitmeid sotsiaalseid ajendeid. Teravasõnaline graffiti ametiasutuse hoonel võib olla mõne inimese ainsaks vahendiks oma arvamust avaldada. Graffitiks peetakse seega nii läbimõtlematut kritseldust hoone seinal kui ka kavandatud ja etteplaneeritud pilti. Seega leidub graffitite seas nii kunstiväärtusega läbitöötatud töid kui ka mõtlematuid ja sageli ropu sisuga kirjutisi. Arvatavasti ongi graffitite suur varieeruvus põhjuseks miks osa ühiskonnast peab seda kunstiliigiks ja teine mitte.

Graffiti ajalugu ulatub tagasi juba Kreeka ja Rooma õitsenguaegadesse sajandeid tagasi – aastasadu on erinevad tsivilisatsioonid lisanud hoone seintele kirju erinevate sündmuste märgistamiseks.⁸⁵ Aja jooksul on graffiti olemus mõneti muutnud ja nüüd ei pea lisatud kiri enam isegi sõnumit kandma. Graffiti arengule on kaasa aidanud odavad ja raskesti eemaldatavad vahendid oma jälje jätmiseks, mis on kõigile kaubandusest kättesaadavad – markerid, värvid, aerosoolid. Samas näib levivat suhtumine, et graffiti on kaasaegse kunsti üks osa ja need, kes sellest aru ei saa on iganenud kunstimaitsega. Eelmainitud väidet illustreerib selgelt Tallinnas levinud *stencil* graffiti (*stencil* graffiti – tänavakunsti vorm, mille tegemiseks kasutatakse šabloone) pilt, mille üks eksemplar asub vanalinnas Nunne tänav 5 hoone seinal (ill. 9). Seega jaguneb ühiskond kahte leeri, millest ühed võtavad graffiti kunstina ja teised vandalismina. Arvatavasti leidub kompromiss kuskil vahepeal ning graffiti kunstiväärtusele hinnangu andmiseks tuleb vaadata igat ülejoonistust eraldiseisvana. Siiski

---

⁸⁴ National Park Service homepage. M. E. Weaver, Removing Graffiti from Historic Masonry. [www] <http://www.nps.gov/hps/tps/briefs/brief38.htm> (vaadatud 1.05.2012)

⁸⁵ D. Urquhart, The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces. Edinburgh: Historic Scotland, 1999, lk 3.

tuleb antud teemat analüüsisides meeles pidada ka võimalust, et graffiti ise kannab kultuurilist väärtust – see on oma aja märk.

9. Nunne tänav 5 hoone seinal asuv graffiti illustreerib ühe tänavakunstniku arutlust graffiti kunstiväärtuse üle – ironiseeriv töö tõstatab küsimuse kas seintele tehtud natüürmordid vastavad kunstile esitatud nõuetele?

Graffiti kunstiväärtuse lahkamisel ja ülejoonistuste sotsiaalsetel põhjustel ning esteetilisel küsitavusel antud bakalaureusetöö siiski pikemalt ei peatu ning võtab järgnevalt hoiaku, et graffiti ei sobi ajaloolistele hoonetele ja monumentidele ning algmaterjali paremaks säilimiseks tuleb joonistused ja kirjad eemaldada. Graffiti edukaks eemaldamiseks tuleb analüüsida nii graffiti tegemiseks enamlevinud materjale kui ka aluspindu, millele ülejoonistus lisandunud on.

6.1 Levinumad vahendid graffiti tegemiseks

Kaasajal on levinumaks graffiti tegemise vahendiks aerosoolvärvid ning kuigi paljud värvieemaldajad ja lahustid on võimelised neid lagundama, võib vahendeid valesti kasutades pinna jäädavalt rikkuda. Vale puhastustehnika ja vahendite valik võib tingida pinna diskolorisatsiooni ja tekitada plekid, millest on raskem ja sageli ka võimatu lahti saada kui ehk esialgselt graffitist endast. Halvasti läbimõeldud tegutsemine ja kiirustamine tähendavad tavaliselt karmide kemikaalide ja abrasiivide kasutamist, mis võivad tegelikult olla originaalpinna kahjulikumad kui esialgne graffiti ise.⁸⁶

Graffiti tegemiseks kasutatakse rohkelt erinevaid aerosoole (polüuretaane, lakke ja emaile) kui ka pintslitega kantavaid värve (õlid ja sünteesvaigud nagu vinüülid, akrüülid, atsetaadid, ja metakrülaadid). Sagedasti kasutatakse graffiti tegemiseks ka püsivaid markereid. Vähemlevinumad materjalid on vees lahustuvad markerid, pastapliiatsid, kriit, grafiit, värvilised pliiatsid, pastellid, vedel kingaviks ja ka huulepulk.⁸⁷ Graffiti tegemiseks kasutatavate materjalide valik suureneb pidevalt.

Värvid koosnevad pigmentidest, mis annavad värvile tooni ja kattevõime, sideainest, mis hoiab pigmente koos ja substraadist ning lahustitest, mis võimaldab pigmentil ja sideainel seguneda ja annab värvile voolavuse. Mõned aerosoolvärvid ja markerid võivad pigmentide asemel sisaldada värvainet (*dye*). Värvid kantakse pinnale märjalt ning enamasti kui lahusti aurustub, tahkub ka sideaine. Mida suurem on lahusti sisaldus värvis, seda suurem on värvi voolukiirus ja seda suurem võime tungida ka alusmaterjalide pooridesse.⁸⁸ Seega kui värv on juba kuivanud, on hiljem väga raske kindlaks teha, millist tüüpi värvi graffiti tegemiseks kasutati. Värv kindlaks tegemiseks on vaja laboratoorseid analüüse, mis võivad paraku olla nii kallid kui ka aeganõudvad.⁸⁹

Paljudest teguritest ja värvi omadustest sõltuvalt võib seega värv jääda alusmaterjali pinnale või tungida rohkemal või vähemal määral materjali pooridesse. Seega isegi kui õnnestub eemaldada täielikult kas värvi koostises olev pigment või sideaine, võib siiski jääda lahustamatute koostisosade jääke nii materjali pinnale kui ka pooridesse – sellistest

---

⁸⁶ National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

⁸⁷ Samas.

⁸⁸ Samas.

⁸⁹ D. Urquhart, The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces, p 23.

värvijääkidest on enamasti väga raske vabaneda ning eelmainitud kahjustusi jätavad enamasti aerosoolvärvides kasutusel olevad punased ja mustad pigmendid.⁹⁰ Eelnevalt kirjeldatud värvijääke, mida alusmaterjalist eemaldada ei suudeta, nimetatakse graffiti varjuks ning selle eemaldamiseks on välja töötatud erinevad professionaalsed kemikaalid.⁹¹ Pintsliga pinnale kantud graffiti puhul on seega soovitatav proovida kindlaks teha kui kaua värv on aluspinnal olnud. Kui värv on pinnal olnud mitu nädalat või kuud siis on tõenäoline, et värvi kõvastumine on juba täielik – seega on värvi lahustuvus vähenenud ja graffitit on raske eemaldada.⁹²

Veekindlad markerid on üheks raskemini eemaldatavaks graffiti tegemise vaheniks. Eelkõige on võimalik markerist lahti saada siis kui kahjustusele reageeritakse võimalikult kiiresti. Peale 24 tunni möödumist on veekindel marker juba tugevasti alusmaterjali kinnitunud ja selle eemaldamine on aeganõudev ja sageli ka võimatu. Just veekindlad markerid jätavad aluspinnale ka tugevaid graffiti varje.⁹³

6.2 Levinumad alusmaterjalid

Graffiti edukaks eemaldamiseks on oluline analüüsida ka materjali, millelt värvi eemaldama hakatakse. Tänapäeval leidub graffitit eelkõige linnakeskkonnas hoonete seintel, kuid kaitstud ei ole ka väliskulptuurid ja memoriaalid. Aluspinna materjali juures on oluline eelkõige selle poorsus – poorsem materjal imab endasse rohkem värvi, mis omakorda raskendab selle hilisemat eemaldamist. Näiteks siledalt ja värskelt poleeritud graniidist pinnalt on graffitit suhteliselt kerge eemaldada, sest antud materjal on suhteliselt veekindel ja värv jääb pigem materjali pinnale kui tungib pooridesse. Siledal, poleeritud pinnal puuduvad enamasti ka praod ja lõhed, kuhu värv saaks valguda. Seevastu murenenud marmor või paekivi võib olla graffiti suhtes väga tundlik – poorne ja kare pind laseb läbi niiskust ja imab värvi. Erinev pinnatekstuur või viimistlusviis on ka põhjuseks miks üks vahend ühes situatsioonis toimib ja teises mitte.⁹⁴

Kivi- ja krohvipindu liigitatakse just puhastamise eesmärgil selle järgi kas nad on happe tundlikud, mitte happe tundlikud või leelisele tundlikud. Happetundlikud kivipinnad, mis

---

⁹⁰ Samas.

⁹¹ Vestlus Cleanfix OÜ omaniku Allan Soometsaga 17.05.2012. Märkmed töö autori valduses.

⁹² National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

⁹³ Vestlus Allan Soometsaga 17.05.2012.

⁹⁴ National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

sisaldavad karbonaatseid ühendeid, võivad happega kokkupuutes hävineda. Kuigi happed ei ole graffiti eemaldamiseks väga efektiivsed vahendid ja üldjuhul nende kasutamist ei soovitata, siis tasub siiski meeles pidada, et happe suhtes tundlikud materjalid on paekivi, marmor, travertiin, lubjakivi, liivakivi, enamus lihvitud kivisid ja glasuuritud telliseid. Seevastu happetele mittetundlikud materjalid on glasuurimata tellised, kiltkivi ja graniit. Leelise suhtes tundlikud kivid võivad sisaldada silikaate või lahustuvaid raudühendeid, mis võivad reageerida leeliste või veega ja põhjustada pinna värvi muutust. Leelise tundlikud on mõned graniidid ja paljud liivakivid. Glasuuritud ja lihvitud pinnad on enamasti tundlikud nii hapete kui ka aluseliste ainete suhtes.⁹⁵ Erinevate materjalide juures mängib rolli ka materjali lõppviimistlus, mis võib varieeruda krobelisest pinnast kuni sileda ja poleeritud pinnani. Siledad ja poleeritud pinnad kipuvad olema graffiti kunstnike eelisatumaiks alusmaterjaliks.⁹⁶

Graffittitest ei pruugi puutumata jääda ka klaasi, metalli, betooni ja puidu pinnad. Graffiti kahjustused ilmnevad sageli klaasil sissekraabitud kirjade või sümbolite näol, mida on hiljem paratamatult võimatu eemaldada. Metallpindadelt on raske eemaldada just värvitud metallile lisandunud ülejoonistusi. Puitpinnad on graffitite suhtes väga tundlikud ning sageli on ülejoonistuste ennetamiseks ainuke võimalus paigutada olulise puitkonstruktsiooni juurde märke, mis seletab antud konstruktsiooni ajaloolist või arhitektuurilist väärtust. Juba graffititega kahjustunud puitpinnad tuleb sageli lihtsalt välja vahetada.⁹⁷

6.3 Graffiti eemaldamise tehnikad

Graffiti eemaldamise juures on oluline tegutseda võimalikult vahetult peale rikutud pinna avastamist. Kiire tegutsemine lihtsustab graffiti eemaldamist nii tehnilisest aspektist kui ka ennetavast. Sinna kuhu on varasemalt juba graffiti tehtud, kipub aja pärast lisanduma ka teine, kuid tänavakunstnikud või sodijad ei viitsi vaeva näha sellises kohas, kus nende töö pidevalt eemaldatakse.⁹⁸

Eduka graffiti eemaldamise juures tuleb saavutada tasakaal graffiti ja rikutud pinna vahelise sideme lõhkumise juures nii, et objekti pind kõrvaldamise käigus enam rohkem ei kahjustuks. Üldiselt on edukaks graffiti eemaldamiseks vajalik tunda materjali, millele graffiti on tehtud kui ka vahendeid, millega graffiti on tehtud. Sama oluline on tunda ka puhastusmeetodeid ja

---

⁹⁵ Samas.

⁹⁶ D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, p 18–19.

⁹⁷ Samas, lk 19–21.

⁹⁸ National Park Service homepage. *Removing Graffiti from Historic Masonry*.

graffiti eemaldamiseks kasutatavaid vahendeid. Seega on graffiti eemaldamise juures oluline materjalitundmine, sest oskamatu puhastamine võib tuua vastupidistelt ootustele hoopis veelgi rohkem kahjustatud pinna.

Graffiti eemalduseks sobivaim tehnika valitakse sõltuvalt graffiti tegemiseks kasutatud vahenditest ja materjalist, millelt kirja, pilti või märget eemaldada soovitakse. Graffiti eemaldamiseks sobivad tehnikad varieeruvad lihtsalt pliiatsiga teostatud märke kustutamisest pehme kustutuskummiga kuni erinevate mähiste pinnale kandmiseni. Mähiste tegemiseks kasutatakse lihtsalt vett, orgaanilisi lahusteid või leelisi värvieemaldajaid. Maalitud graffiti puhul kasutatakse sageli ka pleegitamist. Vähemlevinud variant graffiti eemaldamiseks on õrnade abrasiivsete vahendite kasutamine – see meetod sobib ainult üksikutel juhtudel.⁹⁹ Edukas graffiti eemaldus eeldab sageli ka erinevate puhastusvahendite ja -meetodite kombineerimist.

Graffiti eemaldamise juures tuleks alati meeles pidada ka ohutusnõudeid, mis peaksid kaitsema nii graffiti eemaldusega tegelevat inimest ennast kui ka ümbritsevat keskkonda. Seega tuleb graffiti eemaldamisel kasutatavaid kemikaale kasutada alati vastavalt juhendile ja kaitsta oma käsi ja silmi nii kinnaste kui prillidega. Oluline on, et puhastatav sein oleks hiljem ohutu ka loomadele ning taimedele ja kasutatavad tugevatoimelised kemikaalid ei sattuks maapinda.

6.3.1 Vee ja pesuainetega puhastamine

Graffiti eemaldamist tuleks alustada alati võimalikult õrnatoimeliste vahendite kasutamisega, milleks on eelkõige vesi. Värsket graffitit, mis on ainult mõne päeva vanune ja mida on teostatud vees lahustuvate markeritega, saab sageli eemaldada veega. Vajadusel võib veele lisada neutraalseid või mitteioonseid lisandeid. Mitteioonsed lisandid on ained, mis ei tekita lahuses nähtavaid ja tahkeid jääke ega sadet. Värske graffiti puhul võib kasu olla ka ammoniaagist. Veele erinevate pesuainete lisamisel tuleb olla väga ettevaatlik, sest enamik kaubanduses leiduvatest pesemisainetest ei ole neutraalseid ja need võivad jätta puhastatavale pinnale jääke. Vesi ja puhastusained segatakse enamasti läbi tahkete ainete ja need saadakse pasta, mis lõpuks puhastatavale pinnale kantakse. Vee kasutamine graffiti eemaldamiseks on arvatavasti kõige õrnatoimelisem lähenemisviis, kuid enamasti ei ole see

---

⁹⁹ D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, p 26.

piisavalt efektiivne, sest graffiti tegemiseks kasutatavad vahendid on sageli vees lahustamatud.¹⁰⁰

6.3.2 Mähiste kasutamine

Kõige efektiivsemateks abivahenditeks graffiti eemaldamiseks on sageli erinevad mähised. Kompress sisaldab enamasti absorbenti või pulber inertset savi nagu kaoliin, sepioliit või diatomiit. Teise variandina saadakse mähis tselluloosi sisaldavate toodete kasutamisega – levinud variandiks on pesemislahusesse (vesi, valgendi või orgaaniline lahus) hakitud paberi segamine. Mähised kantakse puhastatavale pinnale enamasti pasta kujul, mille eeliseks on puhastusvahendi võimalikult pikaajaline kontakt puhastatava pinnaga.¹⁰¹ Pasta kujul peale kantud puhastuslahus saab imada värvi läbi substraadi, puudub hõõrdumine ja seega väheneb võimalus tööde käigus lisanduvate plekkide tekkimiseks. Sageli kaetakse mähis aurustuse vältimiseks ka kilega. Mähiste kasutamise juures tuleb tähele panna, et väga poorsete kivimaterjalide puhul võib mähis värvi küll materjali ühelt küljelt eemaldada, kuid on oht, et värv liigub läbi pooride materjali teisele küljele. Seega on mähiste kasutamise juures alati vajalikud puhastusproovide teostamine ja ettevaatlikus.¹⁰²

6.3.3 Orgaanilised lahustid ja värvieemaldajad

Enamik graffititest on eemaldatavad spetsiaalsete graffiti eemaldusvahendite ning kaubanduses leiduvate orgaanilisi ühendeid sisaldavate värvieemaldajate abiga. Lahusteid on soovitatav pinnale kanda mähiste kujul, et vältida lahusti tungimist aluspinda, mis võib põhjustada materjali värvimuutusi. Paljud värvieemaldajad ongi koheselt müügil kas paksu geeli või pasta kujul. Orgaaniliste lahustite eeliseks on nende kiire ja täielik aurustumine, mille tõttu ei jää aluspinnale jääke. Siiski on orgaaniliste lahustite kasutamine ohtlik tervisele ja nii tuleb neid kasutades meeles pidada ka kaitsevahendeid. Üldiselt on soovitatav vältida graffiti eemaldajaid, mida müüakse aerosooli kujul, sest neid kasutades võib lahustunud värv hakata mööda pinda voolama ja rikkuda nii ala, mis oli esialgselt graffitist puutumata.¹⁰³

---

¹⁰⁰ National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

¹⁰¹ D. Urquhart, The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces, p 26.

¹⁰² National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

¹⁰³ Samas.

Mitmed valmiskujul müüdavad graffiti eemaldid sisaldavad N-metüül-2-pürrolidooni (NMP), mis vajab toimimiseks pikaajalist kontakti eemaldatava materjaliga. Seega vajavad poes müüdavad vahendid sageli vähemalt poole tunnist kontakti puhastatava pinnaga. Samas ei sobi pikk toimeaeg alusmaterjalidega, mis on värvitud ja pehmete, poorsete pindadega.¹⁰⁴

Üldiselt jagunevad keemilised graffiti eemaldusvahendid viide suuremasse rühma, mis võivad tekstuurilt varieeruda esinedes nii geeli, pasta kui ka vedeliku kujul. Esimese rühma keemilisi puhastusained moodustavad ühendid, milles leidub klooritud süsivesinik. Teise rühma mono glükooletreid ja glükooli atsetaati sisaldavad ained. Kolmanda diglükooletreid sisaldavad ained ja neljanda polarseid lahusteid sisaldavad ühendid. Viimase rühma värvieemaldajate toimeaineks võivad olla mitmesugused muud lahustid.¹⁰⁵

6.3.4 Leeliselised ühendid

Leeliselisi ühendeid saab kasutada õlide, vahade ja rasvade eemaldamiseks pindadelt, mis ei ole leelise suhtes tundlikud. Nii nagu orgaanilisi lahusteid tuleb ka leeliseid kanda puhastatavale pinnale mähiste abiga. Leeliste kasutamisele peab alati järgnema pesu nõrga happega ja veega loputamine, et neutraliseerida ja eemaldada aluspind kõigist leelise jääkidest. Tugevaid leeliseid, mille pH on 13–14, nagu näiteks naatriumhüdroksiidil põhinevad värvieemaldeid (seebikivi), ei tohiks graffiti eemaldamiseks üldjuhul kasutada, sest need võivad põhjustada lahtiste kihtide tekkimist ja värvimuutusi kui pinda ei suudeta pärast piisavalt neutraliseerida. Kaaliumit ja teisi hüdroksiide sisaldavad värvieemaldajad võivad reageerida kivimites leiduvate rauaühenditega, mille tõttu võivad pinnale tekkida tumepruunid või mustad raudhüdroksiid plekid, millest on hiljem väga raske vabaneda.¹⁰⁶

6.3.5 Mehhaanilised ja abrasiivsed meetodid

Mehhaanilised graffiti eemaldusvahendid on enamasti kas kuivalt või märjalt teostatavad survepesud erinevate ainetega – liiv, dolomiidipulber, alumiiniumoksiid, naatriumvesinikkarbonaat jne. Mehhaaniliseks puhastusmeetodiks on ka kõrgsurvepesu veega ja pinna lihvimine või poleerimine. Enamasti on need abrasiivsed puhastusmeetodid

---

¹⁰⁴ D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, p 28.

¹⁰⁵ Graffiti Hurts homepage. Rapid Removal. Graffiti Removal and Restoration [www] <http://www.graffitihurts.org/rapidremoval/removal.jsp> (vaadatud 3.05.2012)

¹⁰⁶ National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

puhastatava pinna suhtes kahjulikud ja nii ei tohiks neid kasutada ajalooliste müüritiste ja skulptuuride puhastamiseks. Oskamatu kasutuse korral võib eelnevalt mainitud meetodeid tarvitades graffiti hoopis aluspinda kraapida. Vanadele aluspindadele võib olla ohtlik juba väga madal survepesu. Siiski võib teatud olukorras survepesust kasu olla, kuid seda tuleb teha väga peene abrasiiviga ja väga madala rõhu all. Survepesu juures on oluline teha seda aeglaselt ja ettevaatlikult, et vältida aluspinna kahjustamist.¹⁰⁷

Erandina kasutatakse graffiti eemaldamiseks žiletitera, kuid seda tohiks kasutada ainult lihvitud graniidi puhul. Antud tööd võiks teha ainult professionaalne konservator, kes eemaldab värvi tundlikult ja oskuslikult. Lihvitud graniit on väga kõva ja üldiselt kriimustustele vastupidav.¹⁰⁸

6.3.6 Valgendid ja laserpuhastus

Leeliselisi valgendeid saab kasutada mähistes või pastades teatud värvide ja tintide eemaldamiseks, mida muud meetodid eemaldada ei suuda.

Laserpuhastus ei ole graffiti eemaldamiseks levinud meetod, kuid tulevikuperspektiivis võib sellest kujuneda väga kasulik töövõte, mis on puhastatava pinna suhtes õrnatoimeline ja samas efektiivne.¹⁰⁹

6.4 Graffiti kahjustuste ennetamine

6.4.2 Kaitsekihid ja anti-graffiti

Kaitsemaks pindasid graffiti eest ja samas hõlbustamaks hilisemalt lisandunud joonistuste, märgete või kirjade eemaldamist, kaetakse materjalid kaitsekihi ehk anti-graffitiga. Pinnakattevahendeid kasutatakse nii poorsete kui mittepoorsete materjalide puhul ning enamasti on need läbipaistvad, kuid võivad soovi korral olla ka pigmenteeritud. Kaitsevahendite olemus ja omadused varieeruvad vastavalt erinevatele materjalidele ja vajadustele. Kuigi kaitsekihtide lisamine nii hoonete seintele kui ka teiste väliobjektide pindadele võib tunduda lihtsa ja efektiivse variandina, on tegelikult olukord siiski keerulisem. Paljud graffiti vastased vahendid lihtsalt ei toimi ja osad rikuvad pindu, mida tegelikult just

---

¹⁰⁷ D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, p 30–33.

¹⁰⁸ National Park Service homepage. *Removing Graffiti from Historic Masonry*.

¹⁰⁹ Samas.

kahjustuste eest säästa soovitakse.¹¹⁰ Kaitsekihid toimimiseks on mitu võimalust, millest osad ained sulgevad alusmaterjali poorid ning teised põhjustavad niiskuse pinnale sattudes kattekihi ajutist paisumist.¹¹¹ Pinnakatete puhul on oluline, et lisatav kaitsekiht lubaks alusmaterjalil hingata ja säilitaks vananedes ning kuludes ühtlase väljanägemise.

Lihtsa lahendusena soovitatakse sageli ka graffitiga rikutud hooneseina ülevärvimist, sest see on sageli odavam kui graffiti eemaldamine. Samas jääb ära ka mitmete kemikaalide kasutamine, mis võivad ohustada ümbritsevat keskkonda.¹¹² Graffiti ülevärvimist võib soovitada eelkõige ajaloolise väärtuseta hoone puhul, mille seinapind on sile ja värvitud. Ajaloolise hoone puhul on ülevärvimine riskantsem, sest näiteks veekindel marker võib hakata pealiskihist läbiimbuma.

6.4.2.2 Läbipaistvad kattekihid

Läbipaistvad kattekihid tekitavad barjääri aluspinna ja sinna hilisemalt lisandunud graffiti vahele. Samas on ka graffiti eemaldamine lihtsam, sest joonistus, märke või kiri ei kinnitu kaitsekihile nii tugevast kui puhtale pinnale. Üldiselt saab läbipaistvale kaitsekihile tehtud graffiti eemaldada madala rõhuga survepesu abiga. Läbipaistvaid pinnakatted võivad olla kas ajutised või püsivad. Ajutised kattekihid eemaldatakse koos graffitiga ja pärast tuleb need taas seinale või teisele kaitsta soovitud pinnale kanda. Püsiv kattekihid on vee ja lahustite suhtes vastupidavam ning see jääb peale graffiti eemaldamist endiselt pinnale. Samas tuleb ka viimast varianti peale mitmeid puhastuskordi uuendada.¹¹³

Kahe eelmainitud variandi kõrval on olemas ka kolmas liik läbipaistvaid kattekihid, mis kombineerivad nii ajutiste kui püsivate pinnakatete omadusi. Esimesena kantakse seinale veepõhine akrüül katematerjal, mille peale asetatakse polüetüleenvaha emulsiooni või-dispersiooni sisaldav kattekiht. Kui graffiti eemaldatakse jääb eelnevalt esimesena seinale kantud kiht alles ning graffitiga koos eemaldatakse vaid teine polüetüleenvaha sisaldav kattekiht, mis tuleb pärast taas tagasi kanda. Sellise kaheosalise süsteemi juures tuleb meeles pidada, et ka esimene kattekiht, mida pidevalt tagasi asetama ei pea, kulub aja jooksul ja vajab mitmekordsete puhastamiste järel siiski uuendamist.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Samas.

¹¹¹ D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, p 34.

¹¹² Graffiti Hurts homepage. Rapid Removal.

¹¹³ National Park Service homepage. Removing Graffiti from Historic Masonry.

¹¹⁴ Samas.

Siiski on graffiti eemaldamise hõlbustamiseks mõeldud läbipaistvatel pinnakatte vahenditel ka mitmeid miinuseid ja ajalooliste ning oluliste objektide puhul on neid soovitatav pigem vältida. Läbipaistvad kattedehid võivad muuta esialgse pinna tooni või lisada sinna ebaloomulikke läiget, mis võib olla nähtav pidevalt või ainult teatud ilmastikuoludes, näiteks vihmase ajal. Lisatavad kattedehid võivad vähendada ka materjali veeauru läbilaskmisvõimet ning see võib tuua kaasa erinevaid niiskuskahjustusi. Kattedehi värvimuutused võivad toimuda ka aja jooksul. Kokkupuude ultravioletvalgusele võib põhjustada läbipaistva kattedehi kollakaks värvumist ja kihile kogunenud mustus võib tingida materjali tumenemise ning teatud juhtudel võib töödeldud pind muutuda läikivaks kui selle vastu hõõrdutakse. Eelmainitud muutused on eriti silmatorkavad ja olulised kui kattedehi on kantud ainult hoone teatud osadele. Samamoodi vajavad graffiti vastased läbipaistvad pinnakatted pidevat hooldust. Pinnakatte perioodiline eemaldamine ning seejärel taas seinale kandmine võib muuta hooldatava pinna ebahühtlaseks ja see ei pruugi ajaloolise hoone üldilmele just hästi mõjuda.¹¹⁵

Läbipaistvate pinnakatte kasutamine ajalooliste hoonete ja väliobjektide juures on seega soovitatav juhul kui kõnealust objekti kiputakse väga sageli graffititega katma. Kiviehitiste puhul on osutunud edukaks lahendiks mõned veepõhised polüsahhariid katted või silikoonipõhised pinnakattevahendid, mis on sisuliselt nähtamatud ja ei muuda töödeldava pinna üldilmet. Kuigi eelmainitud pinnakattevahendid on vähem vastupidavamad kui lahustit sisaldavad vahendid, on veepõhised polüsahhariid katted ja silikoonipõhised pinnakattevahendid õhku läbilaskvad, mistõttu võib need pinnale tagasi kanda vahetult pärast eelmise kihi eemaldamist kui materjal on veel endiselt niiske.¹¹⁶

Proovide ja uuringute läbiviimine enne läbipaistva pinnakattevahendi seinale kandmist on seega hädavajalik. Selliseid töid ja uuringuid peab läbi viima väljaõppinud spetsialist, kes oskab mitmete asjaoludega arvestada. Uuringuid läbi viies tuleks meelde jätta, et paljud proovid viiakse läbi laborites, kus on väga kontrollitud tingimused ja väliskeskkonnas võivad tulemused olla hoopis teised.

---

¹¹⁵ D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, p 34–35.

¹¹⁶ National Park Service homepage. *Removing Graffiti from Historic Masonry*.

6.4.2.3 Pigmenteeritud kattekiht

Pigmenteeritud kattekiht võib kasutada ennetava, püsiva või ajutise lahendina. Ajutine pigmenteeritud pinnakate varjab graffiti kuni selle saab lõplikult eemaldada. Samamoodi nagu läbipaistev pinnakate lihtsustab ka pigmenteeritud pinnakate graffiti eemaldamist, sest graffitite tegemiseks kasutatavad vahendid ei kinnitu hästi kaitsevahendiga töödeldud pinnale. Pigmenteeritud pinnakattevahendeid kasutatakse enamasti objektide juures, mis ei ole ajalooliselt tähtsad ja millele ei ole võimalik tagada pidevat järelvalvet. Pigmenteeritud kattekihte võib kasutada ka ajaloolise hoone juures, mis on värviga kaetud, kuid värvimata seinapuhul ei ole pigmenteeritud kattekiht õigustatud, sest nii rikutakse hoone üldilme.

Pigmenteeritud pinnakattevahendite seas on olemas ka spetsiaalne ajutine variant, mida kasutatakse juhul kui graffitit ei saa kohe eemaldada, aga üldilme parandamiseks oleks vaja seda varjata – see ajutine, auru läbi laskev kiht eemaldatakse pinnalt koos graffitiga.¹¹⁷

Pigmenteeritud kattekiht ei ole soovitatav kui püsiv lahend graffiti varjamiseks, sest osad vahendid, millega graffitit tehakse (näiteks markerid), võivad läbi kattekihi imbuda. Pidevalt graffitile peale kantud kattekiht ja sellele omakorda lisatud värv, võib nii põhjustada originaalpinna väga tugeva määrdumise. Kasutades pigmenteeritud pinnakate värvimata hoone juures, võib see vastupidiselt kavatsustele väga silma torgata ja on suur tõenäosus, et sellisele eraldi silmapaistvale alale ilmub mõne aja möödudes varsti uus graffiti – hästi piiritletud ala tõmbab graffiti tegijate tähelepanu. Selle pärast tuleks pigmenteeritud kattekihte kasutada väga delikaatselt, nii et eraldi piiritletud alasid ei tekiks. Kui pigmenteeritud kattekiht ei sobi selle alla jääva seina või graffiti materjalidega võib kattekiht väga ebaesteetiliselt viisil maha kooruma hakata. Samamoodi nagu läbipaistva pinnakattevahendi puhul võib ka pigmenteeritud pinnakatteid olla väga raske või võimatu pärast seinalt eemaldada – see võib olla vajalik siis kui kattekiht ei täida enam oma funktsiooni või on esteetiliselt mitterahuldav.¹¹⁸

---

¹¹⁷ Samas.

¹¹⁸ Samas.

7. GRAFFITI KAHJUSTUSED MAARJAMÄE MEMORIAALKOMPLEKSIS

Maarjamäe memoriaali peamised konstruktsioonid on vooderdatud heleda Saaremaa dolomiidiga, mis on suures osas kaetud graffititega. Memoriaalkompleksis paiknevad graffidid mõjuvad pigem kritseldustena ja ei oma kultuurilist ega kunstilist väärtust. Paekivilt graffiti eemaldamise juures on oluline meeles pidada antud materjali poorsust ja lõppviimistlusest sõltuvaid eripärasid. Maarjamäe memoriaalkompleksis on kasutatud lihvitud pinnaga paeplaate, mis on graffitite suhtes vastupidavamad kui tavaline klombitud kivi, kuid aja jooksul võib ka sile pind murenedada ja kuluda, mille tõttu muutub aluspind graffitite suhtes tundlikumaks. Üldjoontes ei ole paekivi mereäärse memoriaali juures parim materjalivalik, sest niiskus lagundab seda kivi suhteliselt kiiresti. Sellisesse keskkonnatingimustesse oleks omadustelt paremini sobinud graniit, mis on tugevam, kuid paraku ka kallim materjal.

Maarjamäel on levinumaks graffiti tegemise materjaliks aerosoolvärvid ja markerid. Võib oletada, et enamasti kasutatud markeritest on veekindlad, mille tõttu on soovi korral raske graffititest täielikult vabaneda. Aerosoolvärvid on seevastu enamasti professionaalsete graffiti eemaldusvahenditega kergesti mahavõetavad.

Maarjamäel peaks vältima happeid sisaldavaid puhastusvahendeid, sest paekivi on happetundlik materjal. Lihvitud ja poorse pinna tõttu ei tohi paekivi juures kindlasti kasutada liivapritsi, sest antud abrasiivne töömeetod lagundab aluspinna lihtsalt ära. Seega tuleks Maarjamäe memoriaalkompleksi graffiti eemaldust alustada arvatavasti veega puhastamisest, sest mitmed värvid ja markerid võivad olla soojas vees lahustuvad. Aerosoolvärvid peaksid eemalduma professionaalsete graffiti eemaldus pastade ja mähiste abil. Ka veekindlate markerite eemaldust tuleks alustada spetsiaalsete vahendite kasutamisest, mis eemaldavad markeri peamise kihi, kuid jätavad materjali pooridesse veel värvainet. Veekindlate markerite eemaldamiseks tuleb seega lubada ainele pikemat toimeaega ning arvestada paekivisse jääva graffiti varju tekkimisega – mingi osa värvainest on nii sügavale pooridesse imendunud, et seda on paratamatult võimatu eemaldada. Siiski pleegitab ka päike eelmainitud varje heledamaks ja aja jooksul muutub vari vähem märgatavaks.

Maarjamäe memoriaalkompleksi konstruktsioonidel olevad graffitid segavad memoriaali üldilmet ja need tuleks kindlasti eemaldada. Ainukese erandina ei vaja puhastustöid kompleksis asuv teist ehitusjärku markeeriv püramiid, mis on krohvitud ja ülevärvitud, kuid ulatuslikult graffititega kaetud. Püramiidi värvilahendus oli mõeldud ajutise lahendusena ning seega ei oma see memoriaalkompleksis ei ajaloolist ega esteetilist väärtust – ka värvitooni valik oli juhuslik ja läbimõttlemata. Autorite kollektiiv tahtis püramiidi hiljem paeplaatidega katta ning graffitite eemaldamise asemel tuleks kaaluda just uue paeplaatidest katte lisamist, mis aitaks antud püramiidil kogu memoriaalkompleksiga ka paremini haakuda. Teise variandina võib kaaluda püramiidi seinte ülevärvimist, sest arvestades praeguse värvilahenduse tehnilist olukorda ja ajaloolist tausta, ei ole originaalvärvi säilitamine vajalik.

Maarjamäel memoriaalkompleksis võiks kaaluda ka graffiti vastaste kaitsekihtide lisamist, mis ei laseks ülejoonistustel paeplaadi pinnaga haakuda. Memoriaalkompleks asub siiski suhteliselt kõrvalisel maa-alal ja nii säästaksid kaitsekihid memoriaali edaspidistest graffitist tingitud kahjustustest. Kindlasti tuleks Maarjamäel enne graffitite eemaldamist teostada mitmeid puhastusproove, sest arvestades antud memoriaali kunstilist ja ajaloolist väärtust, tuleb kindlasti vältida olemasolevate graffitite veelgi tugevamat paeplaatidesse söövitamist.

7.1 Graffiti eemalduse puhastusproovid

Käesoleva bakalaureusetöö graffiti temaatika edasiarenduseks kontakteeruti kahe professionaalse graffiti eemaldusega tegeleva firmaga – CleanFix OÜ ja SodaBlast OÜ. Mõlemale firmale anti puhastamiseks paeplaat (ill. 10), millele oli peale kantud graffiti tegemiseks levinumad vahendid – veekindel marker, aerosoolvärv ja emulsioonvärv. Antud puhastusproovide eesmärgiks oli tutvuda kahe realselt tegutseva firma töövõtetega ning analüüsida nende töövõtete mõju paekivile. Seega ei olnud antud katse eesmärgiks koostada turu-uuringut ja võrrelda kõiki Tallinnas tegutsevaid firmasid, vaid analüüsida kahe firma lähenemisviise ja materjalide valikut.

10. Paeplaadid enne puhastusproovide teostamist. Sõna KRYA on Maarjamäe graffitite hulgas levinud motiiviks.

Tumesinine – veekindel marker, oranž – aerosoolvärv, valge ja kuldne – emulsioonvärvid. Vasakpoolse paeplaadi puhastas SodaBlast OÜ, parempoolse Cleanfix OÜ.

7.1.2 CleanFix OÜ

CleanFix OÜ firma esindaja ja omanik Allan Soomets kasutas puhastusproovide läbiviimiseks spetsiaalseid välismaalt tellitud graffiti eemaldus vahendeid, mille täpsemat keemilist koostist ta esialgu tutvustada ei osanud. Graffiti eemaldusprotsess algas seega professionaalse geelja konsistentsiga puhastusvahendi *Graffiti Remover Blue* pealekandmisega (ill 10). Allan Soometsa sõnul kasutab ta eelmainitud vahendit värvi peamise kihi eemaldamiseks ning selle pealhoidmise aeg sõltub konkreetse objekti vajadusest. Arvestades, et tegu oli vaid puhastusprooviga hoiti vahendit alusplaadil ainult mõned minutid ning seejärel eemaldati see survepesuga.

11. Graffiti puhastusproovi tööprotsess. Paekiviplaadile on kantud esimene professionaalne graffiti eemaldusvahend - *Graffiti Remover Blue*.

Esimene värvieemaldusvahend sai lahti emulsioonvärvi ja aerosoolvärvi peamistest kihtidest ning järgnevalt kanti plaadile graffiti varju eemaldusvahend (ill. 11) ehk vahend, mis peaks eemaldama sügavamatesse pooridesse imendunud värvijäägid. Varju eemaldusvahend sai koheselt lahti aerosool- ja emulsioonvärvist (ill. 12), kuid jättis paeplaati veel veekindla markeri jälgi.

Allan Soometsa sõnul ongi veekindel marker kõige raskemini eemaldatavaks graffiti tegemise vahendiks ning kuigi samad ained eemaldavad pikema toimeaja jooksul ka markeri, otsustati antud puhastusproovi konteksti arvestades seda aega mitte ootama jääda (aine võib toimimiseks vajada tunde). Seega otsustas CleanFix OÜ firma esindaja demonstreerida märgliivapuhastust (ill. 13), mis antud alusmaterjaliga küll ei sobi, kuid Allan Soometsa tööpraktika näitab, et paljud firmad siiski kasutavad sellist abrasiivset graffiti eemaldusvahendit.

12. Graffiti varju eemaldusvahendi kandmine paeplaadile – aine, mis peaks eemaldama sügavamatesse pooridesse imbunud värvijäägid.

13. Paeplaat pärast varju eemaldusvahendi kasutamist – edukalt on eemaldatud nii emulsioon- kui ka aerosoolvärv. Veekindel marker on sügavale paeplaadi pooridesse imendunud ja selle eemaldamine on aeganõudev ning kulukas.

14. Märgliivapritsi demonstratsioon.

CleanFix OÜga koostöös valminud puhastusproovid näitasid, et professionaalsed graffiti eemaldusvahendid on tõhusad ja alusmaterjali suhtes tundlikud. Meetod sai suhteliselt lihtsasti lahti nii aerosool- kui ka emulsioonvärvist. Kõige raskemini eemaldus veekindel marker, mida aja puuduse tõttu täielikult eemaldama ei hakatudki. Seevastu demonstreeris Allan Soomets märgliivapritsi mõju paekivile, mis hävitas alusmaterjali ja murendas aluspinda (ill. 14).

Cleanfix OÜ puhastusmeetod puhastusvahendi ja survepesuga on kasutatav nii värvitud pinna kui ka kivi, puidu, betooni ja metalli puhul. Antud puhastusvahend on paraku nahka ärritava toimega ja seega on kasutamisel vaja järgida ohutusnõudeid.

15. Cleanfix OÜ poolt puhastatud paeplaat – edukalt on eemaldatud oranž aerosoolvärv ja kuldne emulsioonvärv. Liivapritsi demonstratsioon murendas alusmaterjali – paeplaadi üleval paremas nurgas olev hele laik, mis on tekkinud tänu abrasiivsele ja alusmaterjalile sobimatule puhastusmeetodile.

7.1.3 SodaBlast OÜ

SodaBlast OÜ kasutas paeplaadi puhastamiseks soodapritsi. Soodapritsi kasutamine on abrasiivne pinnapuhastusmeetod, kuid siiski alusmaterjalile kordades ohutum kui liivapritsi. Soodaprits sai kergesti lahti nii emulsioon- kui aerosoolvärvist (ill.16). Sarnaselt CleanFix OÜga tekitas probleeme veekindla markeri eemaldamine, mis muutus puhastamise tulemusena küll heledamaks kuid siiski väga tugevalt märgatavaks (ill. 15). Seega võib järeltada, et veekindla markeri eemaldamine on eduka graffiti eemalduse suurimaks takistuseks.

16. SodaBlast OÜ poolt puhastatud veekindel marker – vasakult kaks esimest tähte on puhastamata, parempoolsed tähed puhastatud. Puhastatud tähed on originaalvärvist heledamad, kuid siiski selgelt märgatavad.

SodaBlast OÜ töövahendiks kasutatava soodapritsi abil saab eemaldada graffiteid nii puidult, kivilt, metallilt kui ka betoonilt. Soodapritsi ei saa kasutada värvitud aluspindade puhul, kuid meetodi juures kasutatav söögisooda on ümbritsevale keskkonnale ohutu.

17. SodaBlast OÜ poolt puhastatud paeplaat. Edukalt on eemaldatud oranž aerosoolvärv ja kuldne ning valge emulsioonvärv. Veekindlat markerit soodaprits eemaldada ei suutnud.

7.1.4 Järeldused

Kahe firmaga koostöös valminud graffiti eemalduse puhastusproovid paeplaadilt näitasid, et nii soodaprits kui ka keemiline graffiti eemaldusvahend saavad lihtsalt lahti nii aerosool- kui ka emulsioonvärvist. Nii SodaBlast OÜ kui Cleanfix OÜ ei suutnud antud puhastusproove läbi viies eemaldada veekindla markeri jälgi. Siiski tuleb märkida, et Cleanfix OÜ oleks antud ülesandega hakkama saanud pikema aja jooksul kui antud töö kontekstis ette nähti. Seega võib järeldada, et veekindla markeri eemaldamiseks paekivilt on soovitatav kasutada spetsiaalseid graffiti eemalduse vahendeid, mis tunduvad olevat nii efektiivsed kui ka aluspinnale ohutud. Konkreetsete puhastusproovide läbiviimisele ei järgnenud laboratoorseid

analüüse ja seega saab alusmaterjali seisukorda peale proovide läbiviimist hinnata ainult välise vaatluse kaudu.

Arvestades käesoleva bakalaureusetöö uurimisobjekti Maarjamäe memoriaali ja sealseid kahjustusi ning eelnevalt kirjeldatud katseid, võib järeldada, et arvatavasti saaksid nii SodaBlast OÜ kui ka Cleanfix OÜ memoriaali graffiti kahjustustega edukalt hakkama. Probleeme võivad tekitada memoriaalkompleksi dolomiitseintel paiknevad graffitid, mis on tehtud veekindla markeriga. Veekindlast markerist saab efektiivsemalt lahti Cleanfix OÜ poolt kasutatav puhastusmeetod puhastusvahendi ja survepesuga. Siiski tuleb märkida, et veekindla markeri eemaldamine on aega nõudev protsess, millest lõplikult vabanemiseks võib minna kuid – viimased graffiti jäägid pleegivad päikese käes lihtsalt aja jooksul vähem märgatavaks.

KOKKUVÕTE

Maarjamäe memoriaalkompleks on suuremahuline memoriaal, mis on valminud paljude inimeste koostöö tulemina. Valminud võõrvõimu tellimisel, kuid Eesti autorite käe läbi, on memoriaali juures palju vastandumist ja segadust tekitavat. Maarjamäe memoriaali ajalugu on keeruline ning praegune seisukord problemaatiline.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli Maarjamäe memoriaali ajaloo ja kunstilise ülesehituse lahtimõistmine ning praeguse seisukorra hindamine. Uurimuse praktilise osana valmis memoriaalansambli kahjustuste kaardistus, mida alustati 2011. aasta sügisel ja korrati 2012. aasta kevadel. Kahjustuste kaardistuse edasiarenguna valmis nii üleüldine graffiti kahjustuste analüüs kui ka konkreetne hinnang graffiti kahjustustele Maarjamäe memoriaalkompleksis. Praktiline graffiti eemaldamise puhastusproovide teostamine näitas, et kaasaegsed graffiti eemalduse tehnikad on üldjoontes efektiivsed ja alusmaterjalile ohutud. Paraku on paekivilt raskesti eemaldatav veekindel marker, millega tehtud joonistusi leidub ka Maarjamäe memoriaalkompleksi dolomiitseintel.

Käesoleva bakalaureusetöö valmimisega paralleelselt käis koostöö Tallinna Kesklinna Valitsusega, kus arutati linnakeskkonna spetsialistidega Maarjamäe memoriaali problemaatikat ja tulevikku. Maarjamäe haldusjaotuse probleemi lahenedes on lootust, et memoriaalkompleksis alustatakse korrastustöid ning koostöös Tallinna Kesklinna Valitsusega plaanitakse Maarjamäele tuua infotahvlid, mis aitavad külastajatel antud memoriaalkompleksi konteksti paremini mõista. Info puudumine on Maarjamäel suureks probleemiks, sest ka põliste tallinlaste teadmised memoriaali kohta on olematud või pealiskaudsed. Seega saab antud bakalaureusetööst ja selle osana valminud kahjustuste kaardistusest ning graffiti kahjustuste analüüsist allikmaterjal, millele memoriaalkompleksi korrastades toetuda. Käesolevast tööst saadetakse koopia ka Tallinna Kesklinna Valitsusele.

Maarjamäe memoriaal koos oma keerulise ajaloo ja mahukusega tekitab seega rohkelt probleemküsimusi ning töömaterjali asjahuvilistele. Antud bakalaureusetöö autor plaanib Tallinna Kesklinna Valitsusega koostööd jätkata, et vajadusel konsultandina kompleksi korrastamisel abiks olla.

SUMMARY

Studies of Maarjamäe memorial and graffiti damage analysis

The current bachelor's thesis main intention is to draw attention to the Maarjamäe memorial in Tallinn. Maarjamäe memorial is the former chief monument of the Soviet rule in Estonia. The whole complex is designed by Estonian artists and so was the original assignment interpretation formal and discursive. Whole complex is built up on documenting the memory of those who had fought for “freedom”.

The memorial designing process started in 1965 and the first phase was completed in 1975. Maarjamäe memorial is result of joint work of several artists. Artist's collective main leader was architect Allan Murdmaa whose support was from the beginning of the process sculptor Matti Varik. Maarjamäe memorial was planned to be constructed in two phases, of which the last one was never built. The construction phase which was completed created a unique landscape solution with the natural limestone, sea view and artistic elements – eternal fire held in the warmth of the hands and abstract seagulls falling from the sky. The whole memorial is one of the greatest landscape architecture solutions in Estonia.

Maarjamäe memorial is nowadays in very bad condition. Most of it is standing on the unreformed state land and is so not maintained by anyone. So the current bachelor's thesis main goal was to improve memorials condition by analyzing its current state and discussing its future in the city administration. Maarjamäe memorial has a complex history and a certain reputation as a foreign power symbol, so it is important that quests get information about the artists' collective intentions too, who were all Estonians and used a memorial to send messages between the lines. Maarjamäe memorial needs information boards and maintenance but hopefully when the administrative division gets its solution the memorial condition improves.

The current bachelor's thesis practical work part was Maarjamäe memorial damage mapping, which can be found in the second binding of the current work. So the damage mapping can be used as a source material when city administration begins memorial restoration works. As an extension of the practical work part the current bachelor's thesis analyzes graffiti damage on historical masonry and on Maarjamäe memorial limestone walls. In cooperation with two

professional graffiti removal companies SodaBlast OÜ and Cleanfix OÜ the current work analyzes two different methods for graffiti removal – soda as a low abrasive method and professional graffiti removal chemicals. Both methods seem to be effective and sensitive for the limestone. The companies could not get rid of the graffiti which was made with waterproof marker. So as a conclusion of the experiment waterproof marker removal takes time and may be a problem in the future when graffiti removal takes place in Maarjamäe memorial.

The current bachelor's thesis gives an overview of Maarjamäe memorial history and artistic composition, analyzes its current state and discusses about its future, analyzes graffiti damage on historic masonry and on Maarjamäe limestone walls. Works main goal was to draw city administration attention to one of the greatest landscape architecture solutions in Estonia so that something will be done about its survivor. Copy of the current bachelor's thesis goes to city administration and can be used as a source material when memorial restoration works begin. Author of the current work plans to continue cooperation with city council and can be volunteer consultant about Maarjamäe memorial restoration questions.

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandus

- D. Urquhart, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*. Edinburgh: Historic Scotland, 1999.
- I. Palli, Pealisehitus läinud, baas alles. – Luup 1997, nr 20.
- J. Jokilehto, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010.
- M. Eller, *Monumente ja dekoratiivskulptuure*. Tallinn: Eesti Raamat, 1978.
- M. Kalm, *Eesti 20. sajandi arhitektuur*. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001.
- S. Michalski, *Public Monuments. Art in Political Bondage 1870–1977*. Great Britain: Reaktion Books, 1998.
- R. Nerman, *Jalutaja teejuht. Pirita*. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008.
- R. Varblane (toimetaja), Allan Murdmaa. *Monumentaalne*. Tallinn: AB Ansambel, 2009.

Allikad

- H. Murdmaa ja P. Tooming. *Maarjamägi* (dokumentaalfilm). Tallinn: Eesti Telefilm, 1978. Videosalvestis töö autori valduses.
- J. Kivimäe (stsenarist). *Monument* (dokumentaalfilm). Tallinn: FREYJA FILM, 2008. Videosalvestis töö autori valduses.
- U. Sinijärve loeng 27.10.2011 Eesti Kunstiakadeemias. Ajaloolised pargid ja pärandmaastik. Märkmed töö autori valduses.
- Vestlus Cleanfix OÜ omaniku Allan Soometsaga 17.05.2012. Märkmed töö autori valduses.
- Vestlus Tallinna Kesklinna Valitsuse linnakeskkonna peaspetsialisti Signe Peipmaniga 8.02.2012. Märkmed töö autori valduses.

Internetiallikad

Delfi. Suri skulptor Matti Varik. [www] <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/suri-skulptor-matti-varik.d?id=38730279> (vaadatud 20.05.2012)

Eesti Ajaloomuuseumi kodulehekül (2011). Eesti Ajaloomuuseum – Monumentaalskulptuuride park. [www]

<http://www.ajaloomuuseum.ee/uus/et/eesti-ajaloomuuseum/monumentaalskulptuuride-park> (vaadatud 11.12.2011)

Eesti Rahvusringhäälingu kodulehekülg. Õhtu kunstniku ateljees – Matti Varik (helifail). [www] <http://arhiiv.err.ee/vaata/ohtu-kunstniku-ateljees-matti-varik> (vaadatud 20.05.2012)

Kultuurimälestiste riiklik register. II maailmasõjas hukkunute matmispaik – 1106. [www] [registerhttp://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=1106](http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=1106)
(vaadatud 20.05.2012)

Kultuurimälestiste riiklik register (2011). XX sajandi arhitektuur – 1367 Maarjamäe memoriaal. [www] <http://register.muinas.ee/?menuID=architecture&action=view&id=1367>
(vaadatud 10.12.2011)

Linnalehe kodulehekülg. Punakatku ohvrite mälestuseks kogunes väärt ideid. [www] <http://www.linnaleht.ee/?page=99&id=2699> (vaadatud 13.04.2012)

Maa-ameti kaardiserver. [www] <http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis> (vaadatud 20.05.2012)

Maarjamäe mälestusväljaku kodulehekülg. [www] http://www.hot.ee/vvl/maarjamae_01.htm (vaadatud 10.12.2011)

National Park Service homepage. M. E. Weaver, Removing Graffiti from Historic Masonry. [www] <http://www.nps.gov/hps/tps/briefs/brief38.htm> (vaadatud 1.05.2012)

Graffiti Hurts homepage. Rapid Removal. Graffiti Removal and Restoration. [www] <http://www.graffitihurts.org/rapidremoval/removal.jsp> (vaadatud 3.05.2012)

Kasutatud arhiivimaterjalide loetelu

Eesti Arhitektuurimuseumi arhiiv (EAM), Tallinn

EAM, f 4, n 15, s 1.

EAM, f 4, n 15, s 2.

EAM, f 4, n 15, s 3.

EAM, f 4, n 15, s 4.

EAM, f 4, n 15, s 5.

EAM, f 4, n 15, s 6.

EAM, f 4, n 15, s 6. Nõukogude võimu eest võidelnute ja Eesti NSV silmapaistvate tegelaste memoriaalansambli ja töötajate puhkepargivööndi ideekavandite konkursi tingimused 1965.

EAM, f 4, n 15, s 7.

EAM, f 4, n 15, s 8.

EAM, f 4, n 15, s 9.

EAM, f 5, n 15, s 10.

Riigiarhiiv (ERA), Tallinn

ERA, f R-262, n 2, s 1716. Kirjavahetus Jägala-Pirita, „Rahvaste sõpruse pargi“ rajamise, Maarjamäe memoriaalansambli jt. Tallinna linnale ehitatavate objektide küsimustes.

ERA, f R-1797, n 3, s 910. Monumentide püstitamise seosesolevad materjalid: 1905. a. monument Tallinnas ja Viljandis, 1918. a. monument Keilas, Maarjamäe Jäätetke monument ja Velikije-Luki monument.

ERA, f R-1951, n 1, s 188. Maarjamäele rajatava nõukogude võimu eest võidelnute memoriaalansambli ideekavandite koostamise tingimused, konkursi tulemused ning ENSV Ministirte Nõukogu määrus lõpliku kavandi väljatöötamise kohta.

ERA, f R-1997, n 2, s 579. Maarjamäe memoriaalansambli maksumuse kallinemine.

ERA, f T-2, n 4-1, s 11211. Maarjamäe memoriaalansambel. Kapitaalremondi tehniline tööprojekt. Nõlva dreanaž.

ERA, f V-127, n 1, s 1325. Maarjamäe memoriaalansambli II ehitusjärg. Ehitusgeoloogiline aruanne.

ERA, f V-127, n 1, s 1552. Maarjamäe memoriaalansambli vaateplatoo tehniline tööprojekt.

ERA, f V-127, n 1, s 10504. Maarjamäe memoriaalansambli I jrk.

ERA, f V-127, n 1, s 10505. Maarjamäe memoriaalansambli vaateplatoo raketised.

Tallinna Linnaplaneerimise Ameti arhiiv (TALA), Tallinn

Maarjamäe memoriaalansambli peasissekäik. Tehniline tööprojekt. ERA, f 13889 I, 14.

Maarjamäe memoriaalansambli peasissekäik. Tehniline tööprojekt. ERA, f 13889 IV.

ILLUSTRATSIOONIDE LOETELU

1. Tundmatu autori Maarjamäe memoriaali konkursitöö „Kristall“, EAM, f 4, n 15, s 4.
2. Pealkirjastamata Maarjamäe memoriaali konkursitöö, mille autoriteks on märgitud A. Murdmaa, M. Varik, V. Pormeister, H. Sepmann, I. Palm, P. Jänes ja R. Kersten. EAM, f 4, n 15, s 5.
3. Pealkirjastamata Maarjamäe memoriaali konkursitöö, mille autoriteks on märgitud A. Murdmaa, M. Varik, V. Pormeister, H. Sepmann, I. Palm, P. Jänes ja R. Kersten. EAM, f 4, n 15, s 5.
4. Maarjamäe II ehitusjärgu mastaapsust ilmestav joonis. ERA, f V–127, n 1, s 1325.
5. Maarjamäe memoriaalkompleksi haldusjaotus. Foto maa-ameti geoportaalist.
6. Kompositsiooni „Igavene tuli“ dolomiidi alt paljanduv metallkarkass.
7. Skulptuuri „Langevad kajakad“ puuduv osa.
8. Variant Maarjamäele paigutavast infotahvlist, mis asub Tallinna Kesklinna Valitsuses.
9. Nunne tänav 5 hoone seinal asuv graffiti.
10. Paeplaadid enne puhastusproovide teostamist. Vasakpoolse paeplaadi puhastas SodaBlast OÜ, parempoolse Cleanfix OÜ.
11. Graffiti eemalduse puhastusproovi tööprotsess. Paekiviplaadile on kantud esimene professionaalne graffiti eemaldusvahend - *Graffiti Remover Blue*.
12. Graffiti varju eemaldusvahendi kandmine paeplaadile – aine, mis peaks eemaldama sügavamatesse pooridesse imbunud värvijäägid.
13. Paeplaat pärast varju eemaldusvahendi kasutamist.
14. Märgliivapritsi demonstratsioon.
15. Cleanfix OÜ poolt puhastatud paeplaat .
16. SodaBlast OÜ poolt puhastatud veekindla markeriga tehtud proovigraffiti.
17. SodaBlast OÜ poolt puhastatud paeplaat.

LISAD

<i>Lisa 1</i> OBJEKTIDE PAIGUTUS MAARJAMÄE MEMORIAALIS.....	69
<i>Lisa 2</i> FOTODOKUMENTATSIOON MAARJAMÄE MEMORIAALIST	70
<i>Lisa 3</i> AJALOOLINE FOTODOKUMENTATSIOON MAARJAMÄE MEMORIAALIST.....	81
<i>Lisa 4</i> FOTODOKUMENTATSIOON MAARJAMÄE MEMORIAALI KAHJUSTUSTEST	89
LISADES KASUTATUD ILLUSTRATSIOONIDE LOETELU.....	92

Siia tuleb A3 leht objektide paigutusega!

2. FOTODOKUMENTATSIOON MAARJAMÄE MEMORIAALIST

1. Üldvaade Maarjamäe memoriaalkompleksile Lasnamäe paenõlvalt – otse ees peatelg.

2. Vaade tehislikele kaldpindadele ja vundamentidele, mille peale pidid tulema tähtsate isikute nimetahvlid.

3. Maarjamäe memoriaali sissepääsu telg. Memoriaal on ka talvel populaarne jalutuskoht.

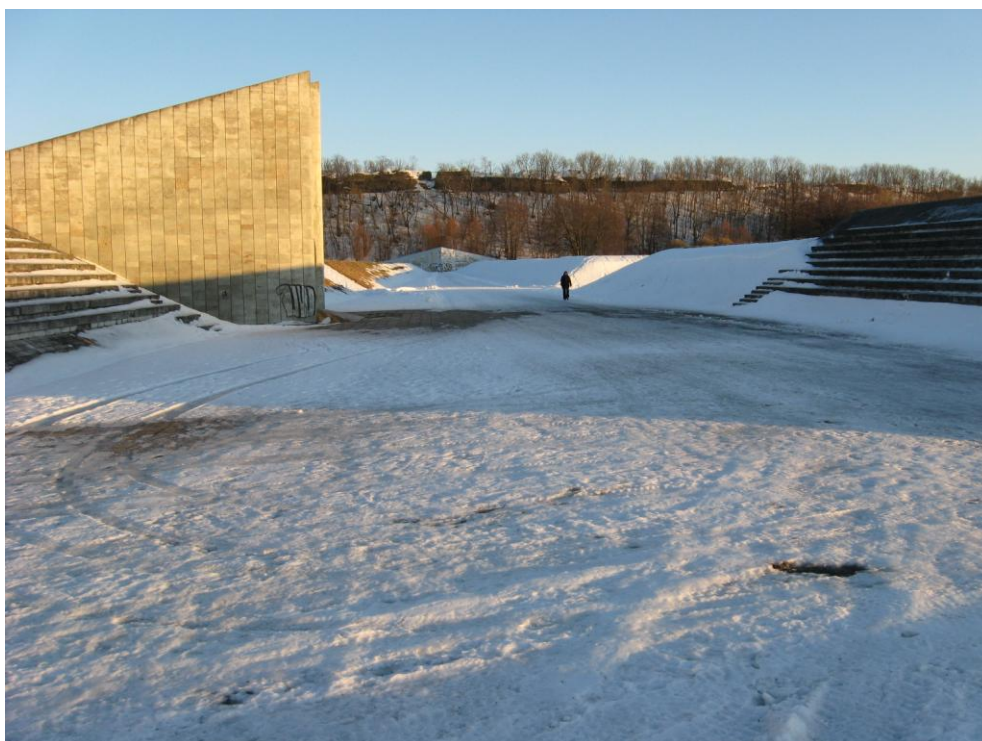
2.1 Pingitribüün ja Jäätetke obelisk

4. Jäätetke obelisk pingitribüüniga.

5. Vaade pingitribüünilt merele.

6. Vaade tseremooniaväljakult peateljele – vasakul „Igavese tule“ kompositsioon, otse ees teist ehitusjärku markeriv püramiid.

2.2 Kompositsioon „Igavene tuli“

7. Kompositsioon „Igavene tuli“. Kahe seinasse süvendatud peopesa vahel hõõgus elav tuli, taustaks kostus Šostakoviitši V sümfoonia.

8. Detail „Igavese tule“ peopesast.

9. Detail „Igavese tule“ seina süvendatud peopesast – näha skulptori tööriistajäljed.

2.3 Kompositsioon „Langevad kajakad“ ja kuusik

10. Vaade kompositsioonile „Langevad kajakad“ peasissepääsu poolt lähenedes. Taustal näha trapetsikujulise põhiplaani kuusik, mis on memoriaalansambli üks osa.

11. Vaade kompositsioonile „Langevad kajakad“ Saksa sõjaväekalmistu poolt lähenedes.

12. Kompositsioon „Langevad kajakad“.

13. Pronksskulptuuri „Langevad kajakad“ detail nähtavate kahjustustega – puuduv osa ja oksüdeerumise tagajärjel rohekaks tõmbunud pind.

2.4 Teise ehitusjärku asukohta markeeriv püramiid

14. Vaade teist ehitusjärku markeerivale püramiidile peateljelt.

15. Teist ehitusjärku markeeriva püramiidi külgsaade.

16. Vaade teist ehitusjärku markeerivalt püramiidilt peateljele ja merele.

17. Teist ehitusjärku markeeriv püramiid, mis jäi ajapuuduse tõttu dolomiidiga katmata.

2.5 Vaateplatoo

18. Vaateplatoo, mis lisandus Pirita tee laiendamisega. Foto autor Ott-Allan Mahlapuu

19. Vaateplatoo. Foto autor Ott Allan Mahlapuu

2.6 Saksa sõjaväekalmistu ja Eesti sõjameeste mälestuspaik Maarjamäel

20. Saksa sõjameeste kalmistu.

21. Eesti sõjameeste mälestuspaik Maarjamäel, avati 2004. aastal.

3. AJALOOLINE FOTODOKUMENTATSIOON MAARJAMÄE MEMORIAALIST

22. Veljo Ranniku foto Jäätke obeliskist 1963. aastal enne Maarjamäe memoriaali valmimist. Näha memoriaalkompleksi maa-alalt läbi jooksev Kose tee. Foto Kultuurimälestiste Riikliku Registri fotokogust.

[www] <http://register.muinas.ee/content/photolibrary/regular/65063.jpg> (vaadatud 5.01.2012)

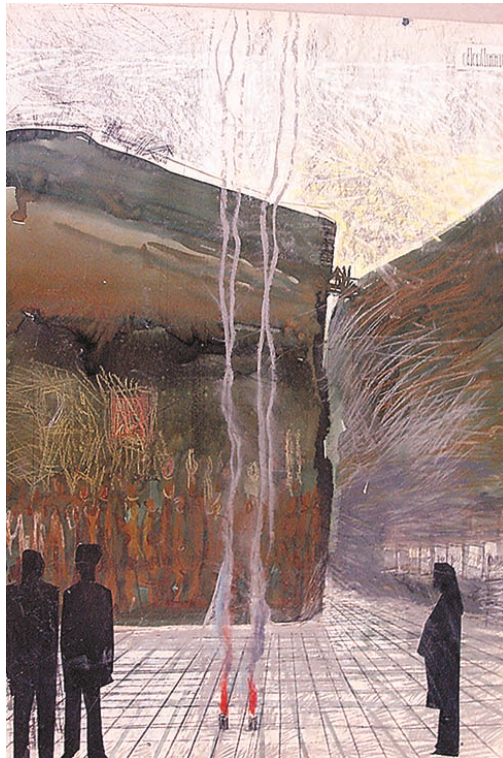
3.1 Näiteid Maarjamäe memoriaalkompleksi konkursile laekunud võistlustöödest

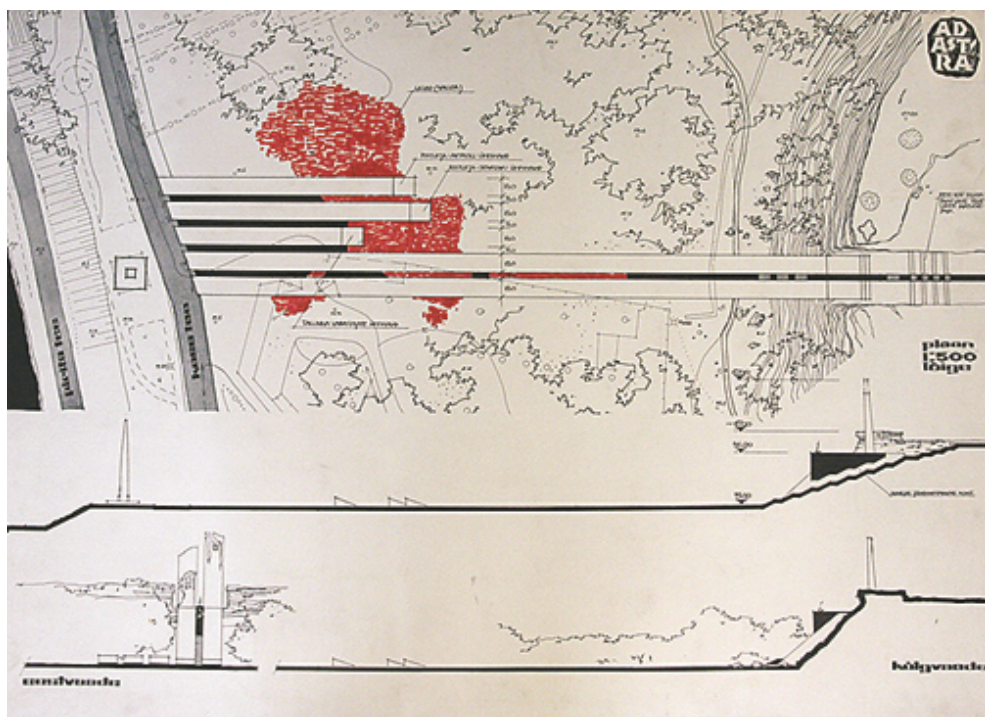
23. Võistlustöö „Fiat lux!“. EAM, f 4, n 15, s 1.

24. Vaade Jäätretke obeliskile (tundmatu autori nägemus). EAM, f 5, n 15, s 10.

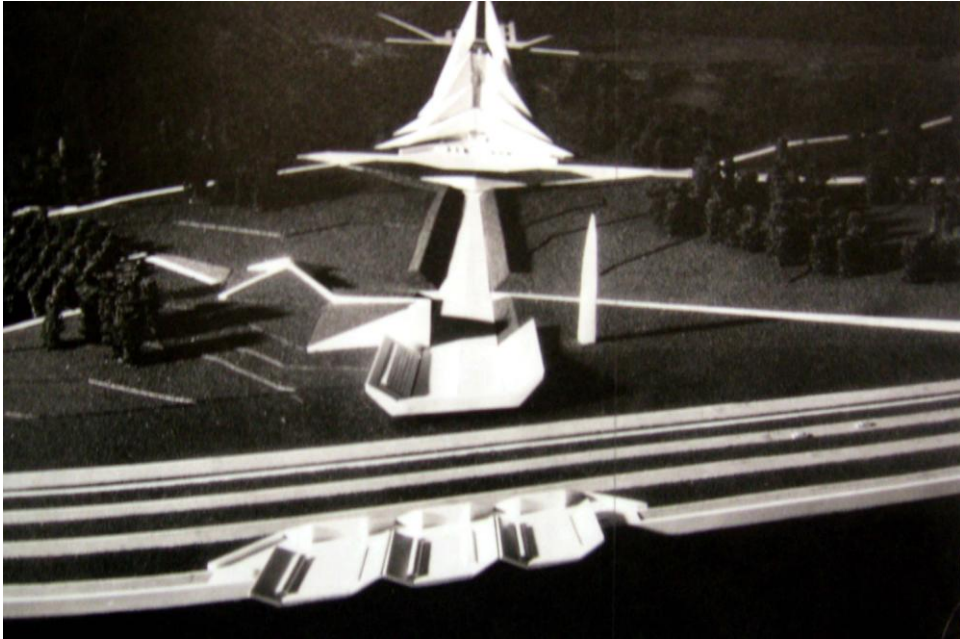

25. Tundmatu autori nägemus igavesest tulest. EAM, f 4, n 15, s 2.

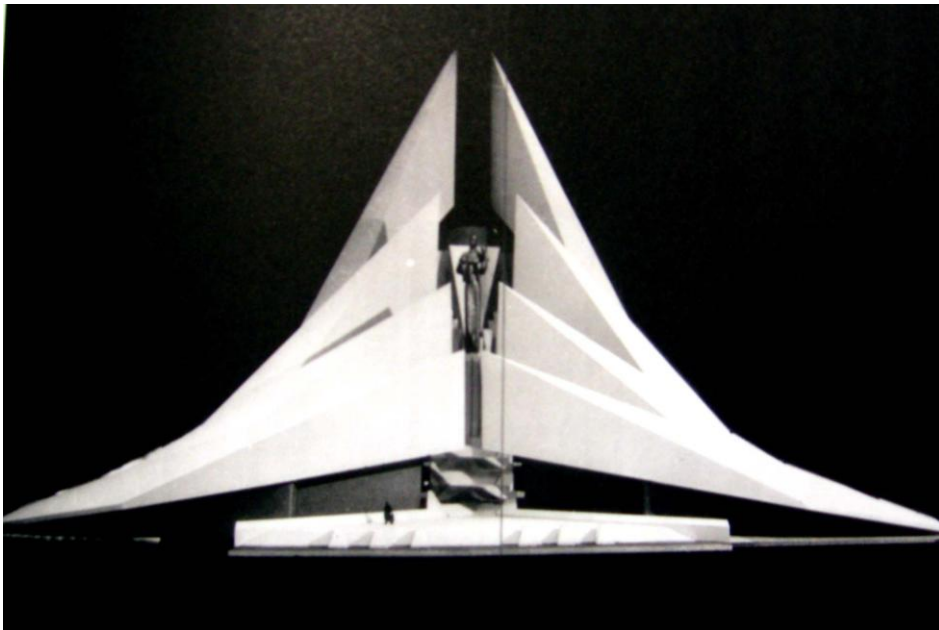

26. Võistlustöö. EAM, f 4, n 15, s 3.

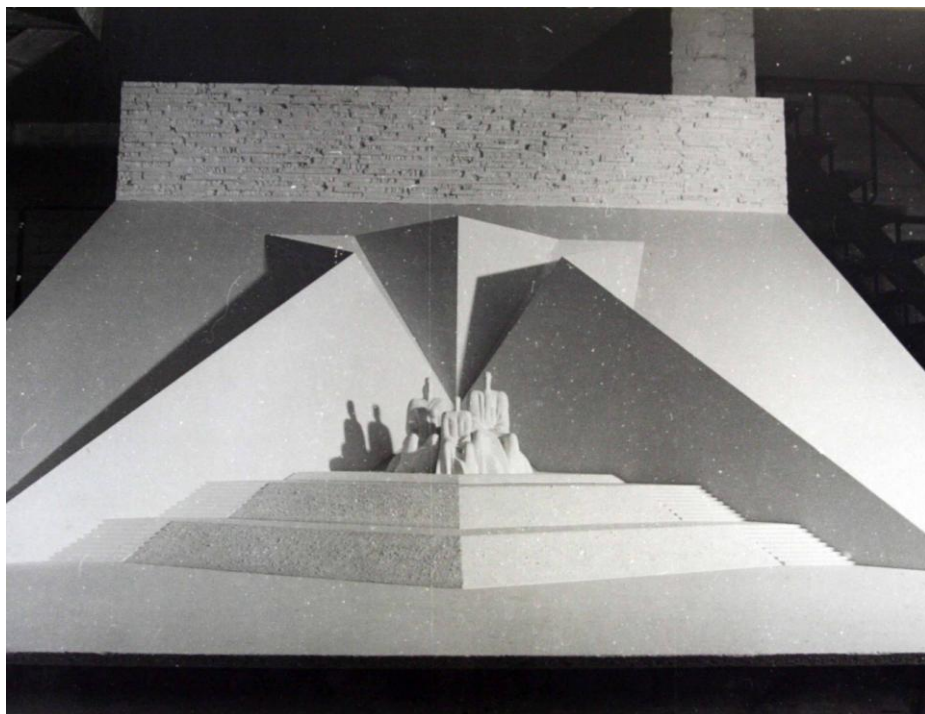
3.2 Makett

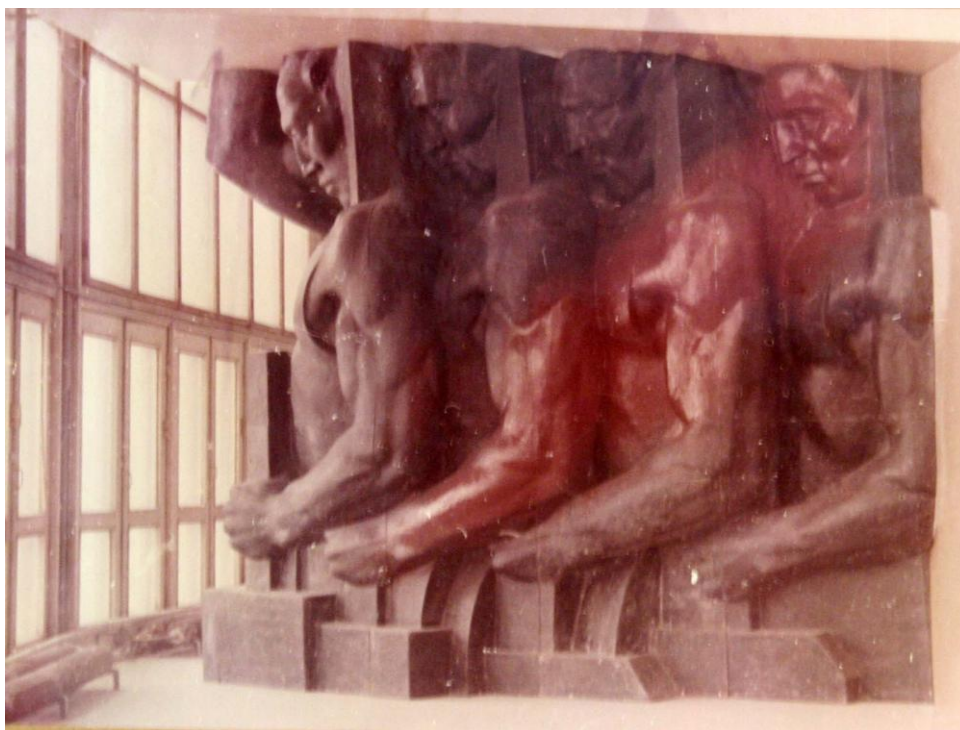
27. Maarjamäe memoriaalkompleksi maketi üldvaade koos II ehitusjärguga. R. Varblane (toimetaja), Allan Murdmaa. Monumentaalne. Tallinn: AB Ansambel, 2009, lk 103.

28. Teostamata jäänud II ehitusjärgu põhikomponent – skulptuuri ja arhitektuuri sümbioos „Ema lapsega“. R. Varblane (toimetaja), Allan Murdmaa. Monumentaalne. Tallinn: AB Ansambel, 2009, lk 105.

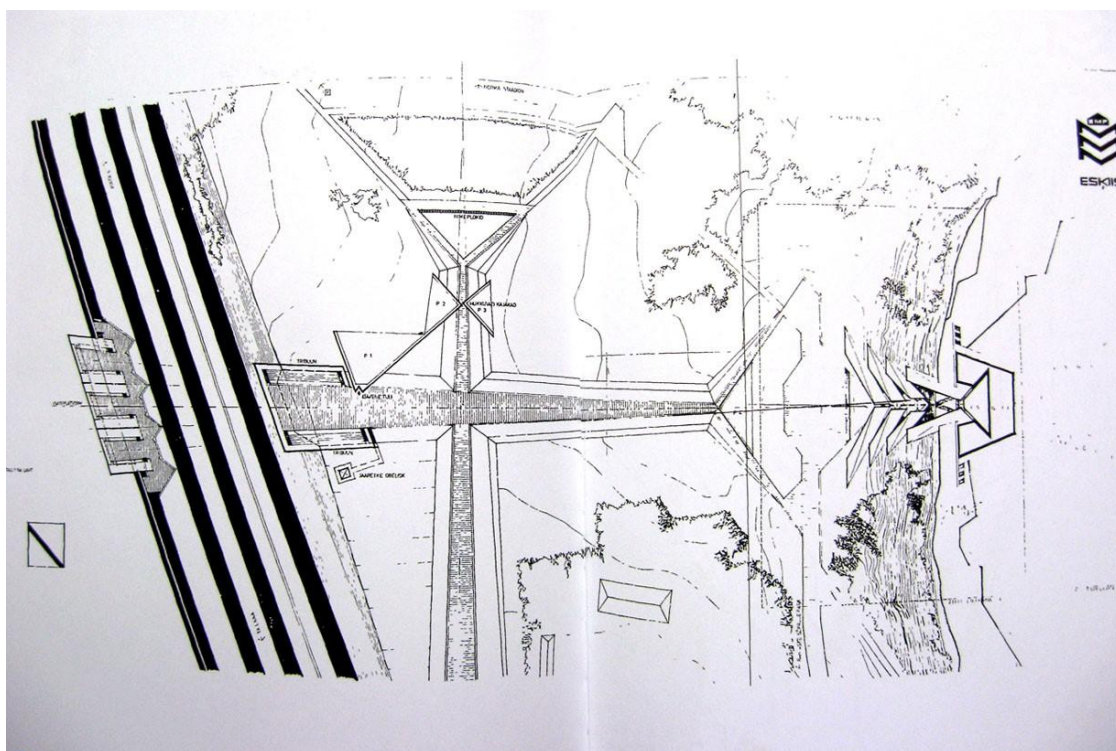

29. Maketi detail. EAM, f 4, n 15, s 9.

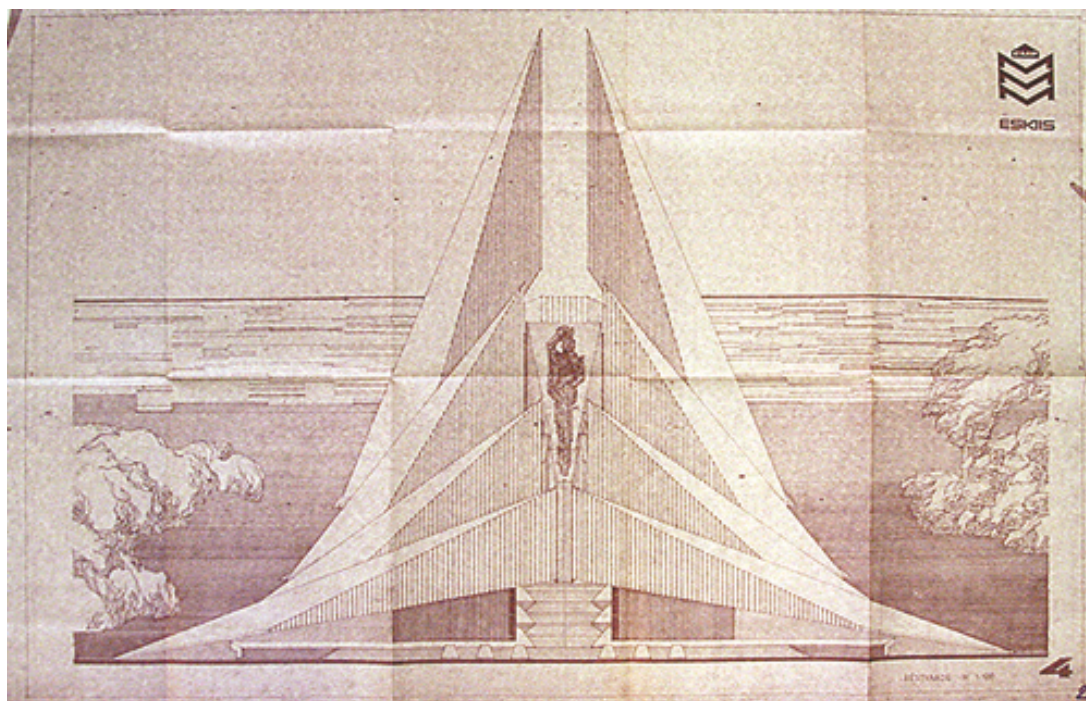

30. Maketi detail. EAM, f 4, n 15, s 8.

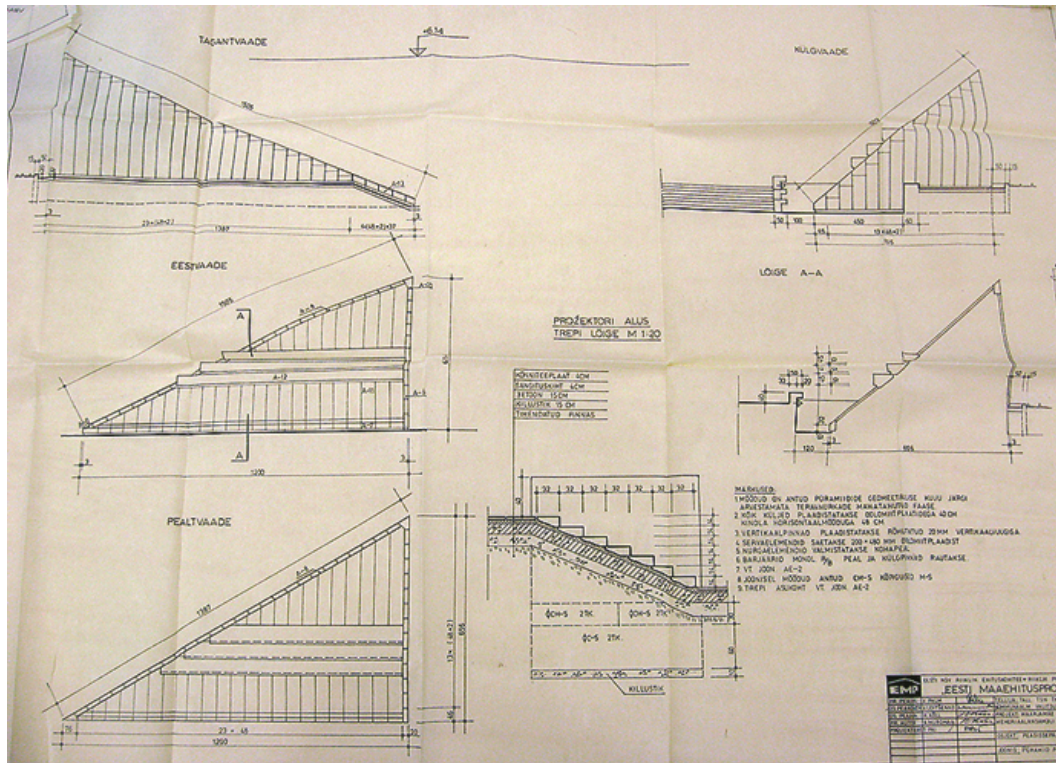
3.3 Joonised

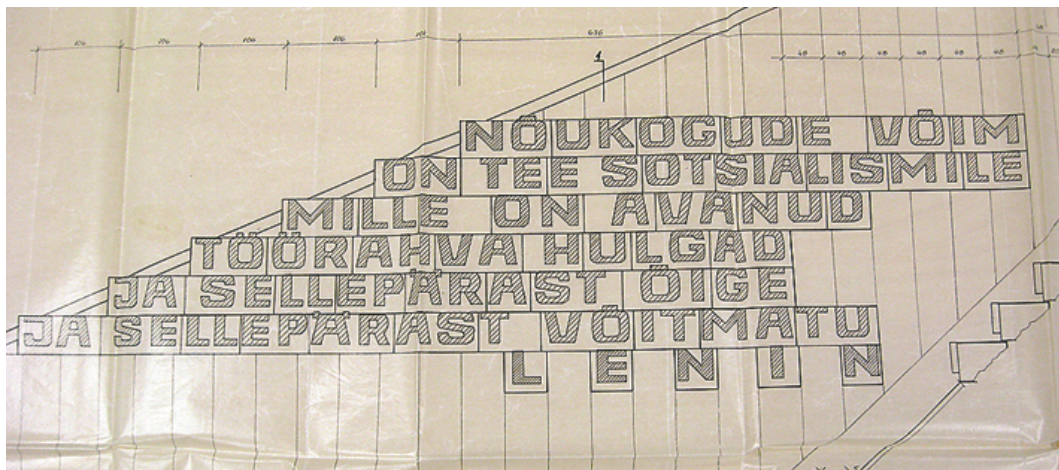
31. Maarjamäe memoriaali põhiplaan. TALA, 13889 IV.

32. Joonis teostamata teisest ehitusjärgust. EAM, f 4, n 15, s 8.

33. Püramiidide joonised. Maarjamäe memoriaalansambel. Kapitalremondi tehniline tööprojekt. Nõlva drenaaž. ERA, f T-2, n 4-1, s 11211.

34. Kirjatahvlil variant. Maarjamäe memoriaalansambli I järk. ERA, f V-127, n 1, s 10504.

4. FOTODOKUMENTATSIOON MAARJAMÄE MEMORIAALI KAHJUSTUSTEST

4.1 Näiteid Maarjamäe Memoriaali graffiti kahjustustest

37. ja 38. Näited ühe „tänavakunstniku“ loominguist, kes oli mitmeid memoriaalansambli objekte märgistanud 2012. aasta kevadel.

39. ja 40. Teist ehitusjärku markeeriva püramiidi silmatorkavaim graffiti ja „Igavese tule“ läänesena kattev graffiti.

41. ja 42. Näiteid *Stencil* graffititest ehk šablooni abil tehtud graffitist.

4.2 Näiteid Maarjamäe memoriaali konstruktsioonide kahjustustest

43. Püramiidi konstruktsioon – puudevate paeplaatide alt paljandub metallkarkass.

44. Püramiidi konstruktsioon – puudevate paeplaatide alt paljandub metallkarkass.

45. Pingitribüüni puudevad paeplaadid.

LISADES KASUTATUD ILLUSTRATSIOONIDE LOETELU

1. Üldvaade Maarjamäe memoriaalkompleksile Lasnamäe paenõlvalt – otse ees peatelg.
2. Vaade tehislিকে kaldpindadele ja vundamentidele, mille peale pidid tulema tähtsate isikute nimetahvlid.
3. Maarjamäe memoriaali sissepääsu telg talvel.
4. Jäätetke obelisk pingitribüüniga.
5. Vaade pingitribüünilt merele.
6. Vaade tseremooniaväljakult memoriaali peateljele.
7. Kompositsioon „Igavene tuli“.
8. Detail „Igavese tule“ peopesast.
9. Detail „igavese tule“ seinä süvendatud peopesast.
10. Vaade „Langevatele kajakatele“ peasissepääsu poolt lähenedes. Taustal näha trapetsikujulise põhiplaani kuusik, mis on memoriaalansambli üks osa.
11. Vaade „Langevatele kajakatele“ Saksa sõjaväekalmistu poolt lähenedes.
12. Kompositsioon „Langevad kajakad“.
13. Pronksskulptuuri „Langevad kajakad“ detail nähtavate kahjustustega.
14. Vaade teist ehitusjärku markeerivale püramiidile peateljelt.
15. Teist ehitusjärku markeeriva püramiidi külgvaade.
16. Vaade teist ehitusjärku markeerivalt püramiidilt peateljele ja merele.
17. Teist ehitusjärku markeeriv püramiid.
18. Vaateplato, mis lisandus Pirita tee laiendamiseega. Foto autor Ott-Allan Mahlapuu
19. Vaateplato. Foto autor Ott Allan Mahlapuu
20. Saksa sõjameeste kalmistu.
21. Eesti sõjameeste mälestuspaik Maarjamäel.
22. Veljo Ranniku foto Jäätetke obeliskist 1963. aastal enne Maarjamäe memoriaali valmimist. Foto Kultuurimälestiste Riikliku Registri fotokogust.

23. Võistlustöö „Fiat lux!“. Eesti Arhitektuurimuseumi arhiiv, f 4, n 15, s 1.
24. Vaade Jäaretke obeliskile (tundmatu autori nägemus). EAM, f 5, n 15, s 10.
25. Tundmatu autori nägemus igavesest tulest. EAM, f 4, n 15, s 2.
26. Võistlustöö. EAM, f 4, n 15, s 3.
27. Maarjamäe memoriaalkompleksi maketi üldvaade koos II ehitusjärguga. R. Varblane (toimetaja), Allan Murdmaa. Monumentaalne. Tallinn: AB Ansambel, 2009, lk 103.
28. Teostamata jäänud II ehitusjärgu põhikomponent – skulptuuri ja arhitektuuri sümbioos „Ema lapsega“. R. Varblane (toimetaja), Allan Murdmaa. Monumentaalne. Tallinn: AB Ansambel, 2009, lk 105.
29. Foto maketi detailist. EAM, f 4, n 15, s 9.
30. Foto maketi detailist. EAM, f 4, n 15, s 8.
31. Põhiplaan. TALA, 13889 IV.
32. Joonis teostamata teisest ehitusjärgust. EAM, f 4, n 15, s 8.
33. Püramiidide joonised. Maarjamäe memoriaalansambel. Kapitaalremondi tehniline tööprojekt. Nõlva drenaaž. ERA, f T–2, n 4–1, s 11211.
34. Kirjatahveli variant. Maarjamäe memoriaalansambli I järk. ERA, f V–127, n 1, s 10504.
35. Vaateplatoos joonis. Maarjamäe memoriaalansambli vaateplatoos raketised. ERA, f V–127, n 1, s 10505.
36. Vaateplatoos lõige. ERA, f V–127, n 1, s 10505. Maarjamäe memoriaalansambli vaateplatoos raketised.
37. Näide ühe „tänavakunstniku“ loomingust, kes oli mitmeid memoriaalansambli objekte märgistanud 2012. aasta kevadel.
38. Näide ühe „tänavakunstniku“ loomingust, kes oli mitmeid memoriaalansambli objekte märgistanud 2012. aasta kevadel.
39. Teist ehitusjärku markeeriva püramiidi silmatorkavaim graffiti.
40. „Igavese tule“ lääneseina kattev graffiti.
41. Näide *Stencil* graffitist ehk šablooni abil tehtud graffitist Maarjamäe dolomiitseinal.
42. Näide *Stencil* graffitist ehk šablooni abil tehtud graffitist Maarjamäe dolomiitseinal.
43. Püramiidi konstruktsioon paljanduva metallkarkassiga.
44. Püramiidi konstruktsioon paljanduva metallkarkassiga.
45. Pingitribüüni puuduvad paeplaadid.

